

EDIČNÍ RADA

Prof. PhDr. Zdeněk Beneš, CSc.
Prof. PhDr. Lenka Bobková, CSc.
Prof. PhDr. Jaroslav Čechura, DrSc.
Doc. PhDr. Jana Čechurová, Ph.D.
Prof. PhDr. Petr Čornej, DrSc.
Prof. PhDr. Milan Hlavačka, CSc.
Doc. Mgr. Marie Šedivá Koldinská, Ph.D.
Prof. PhDr. Robert Kvaček, CSc.
Prof. PhDr. Eduard Maur, CSc.
Prof. PhDr. Věra Olivová, CSc.
Prof. PhDr. Josef Petráň, CSc.
Prof. PhDr. Jan Rychlík, DrSc.
Prof. PhDr. Ivan Šedivý, CSc.
Prof. PhDr. František Šmahel, DrSc.
Prof. PhDr. Josef Žemlička, DrSc. (předseda)

Základní problémy studia raného novověku

Marie Šedivá Koldinská – Ivo Cerman a kol.

 NAKLADATELSTVÍ
LIDOVÉ NOVINY

 FILOZOFICKÁ FAKULTA
UNIVERZITY KARLOVY
V PRAZE

Tato kniha vznikla v rámci Programu rozvoje vědních oblastí na Univerzitě Karlově č. P12 *Historie v interdisciplinární perspektivě*, podprogram *Společnost, kultura a komunikace v českých dějinách*.

Lektorovali:
Prof. Jaroslav Miller, M.A., Ph.D.
Prof. PhDr. Josef Petráň, CSc.

© Pavel Bělina, Zdeněk Beneš, Lenka Bobková, Ivo Cerman, Iveta Cermanová, Pavel Himl, Jan Horský, Jiří Hrbek, Antonín Kostlán, Albert Kubišta, Václav Ledvinka, Eduard Maur, Jiří Mikulec, Jaroslav Pánek, Jana Ratajová, Lucie Storchová, Marie Šedivá Koldinská, Vladimír Urbánek, Jan Zdichynec, 2013
Cover & Typo © Jan Suchý, 2013
Všechna práva vyhrazena

ISBN 978-80-7422-251-1
ISBN 978-80-7308-485-1

Obsah

Dějiny raného novověku jako badatelský problém	...9
<i>Marie Šedivá Koldinská</i>	
Bibliografická poznámka	...22
<i>Marie Šedivá Koldinská</i>	

I. Základní pojmy, stav výzkumu, badatelské instituce

I.1. Raný novověk v českém historiografickém výzkumu	...27
<i>Zdeněk Beneš</i>	
I.2. Bohemikální výzkum raného novověku v zahraničí	...54
<i>Jaroslav Pánek</i>	
I.3. Archivní síť a prameny raného novověku	...82
<i>Ivo Cerman</i>	
I.4. Počítače a internet v historickém výzkumu raného novověku	...102
<i>Jiří Mikulec</i>	

II. Raně novověká společnost, prameny a metody výzkumu

II.1. Panovnická moc v raném novověku	...119
<i>Jiří Hrbek</i>	
II.2. Raně novověká šlechta	...145
<i>Marie Šedivá Koldinská</i>	
II.3. Náboženství a církev v raném novověku	...195
<i>Jiří Mikulec</i>	
II.4. Monasteriologie a klášterní problematika v raném novověku	...230
<i>Jan Zdichynec</i>	

II.5. Města v raném novověku <i>Václav Ledvinka</i>	...268
II.6. Venkov v raném novověku <i>Eduard Maur</i>	...307
II.7. Židé v českých zemích raného novověku <i>Iveta Cermanová – Ivo Cerman</i>	...335
II.8. Marginální vrstvy raně novověké společnosti <i>Pavel Himl</i>	...370

III. Procesy a fenomény

III.1. Korunní země (Slezsko a Lužice) v raném novověku <i>Lenka Bobková – Jan Zdichynec</i>	...413
III.2. Peněžní oběh v raném novověku <i>Antonín Kostlán</i>	...453
III.3. Raně novověké vojenství <i>Pavel Bělina</i>	...471
III.4. Cestování, poznávání a vnímání jinakosti <i>Marie Šedivá Koldinská</i>	...500
III.5. Emigrace, exil, reemigrace <i>Lenka Bobková</i>	...534
III.6. Historická demografie a dějiny rodiny v raném novověku <i>Eduard Maur</i>	...559
III.7. Gender a bádání o raném novověku <i>Lucie Storchová – Jana Ratajová</i>	...583
III.8. Raně novověká historiografie <i>Zdeněk Beneš</i>	...615
III.9. Formování moderní vědy <i>Jan Horský</i>	...649
III.10. Komeniologie a intelektuální dějiny raného novověku <i>Vladimír Urbánek</i>	...670

III.11. Humanismus v českých zemích <i>Albert Kubišta</i>	...694
III.12. Osvícenství v českých zemích <i>Ivo Cerman</i>	...714
Summary	...769
Autoři	...779
Jmenný rejstřík	...781

143. Josef TLAPÁK, *Z předbělohorských inventářů českých velkostatků*, Vědecké práce ČSAV z dějin zemědělství a lesnictví I, 1959, s. 179–186
144. Wácslav Wladivoj TOMEK, *Děje království Českého*, Praha 1850 (2. vyd.)
145. František VACEK, *Selský stav v Čechách v letech 1419–1620*, Časopis pro dějiny venkova 14, 1927, s. 5–16, 81–93, 153–168, 241–256; 15, 1928, s. 1–24, 112–128, 247–286; 16, 1929, s. 1–24, 81–103, 169–194, 249–278; 17, 1930, s. 1–22, 81–109, 145–163
146. Aleš VALENTA, *Finanční poměry české šlechty ve druhé polovině 18. století. Chlumečtí Kinští v letech 1740–1770*, Hradec Králové 2006
147. Josef VÁLKA, *Česká společnost v 15.–18. století II. Bělohorská doba. Společnost a kultura „manýrismu“*, Praha 1983
148. Josef VÁLKA, *Le grand domaine en Bohême et en Moravie du 16e au 18 siècle. Un type d'économie parasitaire*, in: Péter Gunst – Tamás Hoffmann (edd.), *Grands domaines et petites exploitations en Europe en moyen âge et dans les temps modernes*, Budapest 1982, s. 289–315
149. Josef VÁLKA, *Hospodářská politika feudálního velkostatku na předbělohorské Moravě*, Praha 1962
150. Josef VÁLKA, *K otázce práva v postavení poddaných*, Sborník prací Filozofické fakulty Brněnské university, C 9, 1962, s. 51–66
151. Josef VÁLKA, *K současnému stavu otázky „druhého nevolnictví“ ve středoevropských zemích*, Časopis Matice moravské 73, 1954, s. 179–220
152. Josef VÁLKA, *Poznámky o ekonomickém charakteru předbělohorského velkostatku*, Sborník prací Filozofické fakulty Brněnské university, C 6, 1959, s. 22–37
153. Josef VÁLKA, *Studie k výrobní struktuře feudálního velkostatku v 17. století*, Časopis Matice moravské 75, 1956, s. 131–153
154. Alice VELKOVÁ, *Proměny venkovské společnosti v letech 1700–1850*, Český časopis historický 105, 1997, s. 809–857
155. Miloslav VOLF, *Selské bouře na Červenopečecku za panství Bredova*, Časopis pro dějiny venkova 21, 1934, s. 9–112, 137–174
156. Thomas WINKELBAUER, *Grundherrschaft, Sozialdisziplinierung und Konfessionalisierung in Böhmen, Mähren und Österreich unter der Enns im 16. und 17. Jahrhundert*, in: Joachim Bahlcke – Arno Strohmeier (edd.), *Konfessionalisierung in Ostmitteleuropa. Wirkungen des religiösen Wandels in 16. und 17. Jahrhundert in Staat, Gesellschaft und Kultur*, Stuttgart 1999, s. 307–338
157. Thomas WINKELBAUER, *Sozialdisziplinierung und Konfessionalisierung durch Grundherren in den österreichischen und böhmischen Ländern im 16. und 17. Jahrhundert*, Mitteilungen des Institut für Österreichische Geschichtsforschung 100, 1992, s. 317–339

II. 7. Židé v českých zemích raného novověku

Iveta Cermanová – Ivo Cerman

1. Shrnutí dosavadního stavu bádání

V tradiční židovské kultuře bylo studium dějin a psaní historiografie považováno za méně závažnou činnost, jež odváděla člověka od studia náboženských textů. Z toho důvodu se ve výzkumu Židů rozšířila teze, že historiografie byla v židovské kultuře okrajový jev a že v době středověku a raného novověku Židé historiografii takřka nepěstovali. Salo W. Baron ve své vlivné interpretaci židovských dějin položil důraz na mytický charakter historických spisů, čímž podpořil představu, že od jisté doby židovská historická produkce zcela utichla [1]. Tento jednostranný názor byl v osmdesátých letech změněn diferencovanější interpretací Yosefa H. Yerushalmiho [32] a následující diskuzí [13: BRENNER – MYERS; 15: FUNKENSTEIN].

Všeobecně bylo přijato mínění, že během středověku a raného novověku (s jistou výjimkou doby renesance) vzniklo v židovském prostředí jen velmi málo historických děl. Historická paměť však byla důležitou složkou tradiční židovské kultury, jak dokládá i pečlivá četba Bible. Příkázání pamatovat si, respektive nezapomínat, se tu vyskytuje velmi často a pamatování je důležitým aspektem oboustranného vztahu člověka a Boha (například Žalm 44). Podíváme-li se však na to, co si měli Izraelci pamatovat, zjistíme, že **tradiční kultura paměti** se lišila od dnešní představy sekulární historiografie. Připomínat se měly hlavně Hospodiny činy v dějinách, jimiž se Bůh člověku zjevuje. Nosnou linií židovské paměti je tedy zápas mezi vůlí Boha jakožto všemohou-

cího stvořitele a svobodnou vůlí člověka na poli dějin. Dějiny židovských diaspor po druhém zničení Chrámu jsou určeny napětím mezi biblickou minulostí a mesiášskou budoucností.

Yerushalmi dává **vznik moderní židovské historiografie** do souvislosti se sekularizací židovského života v 19. století. Hovoří o „skoku do nového způsobu myšlení“ a vzniku nového způsobu pamatování, jež vystřídal tradiční židovskou kolektivní paměť [32: YERUSHALMI]. Jeho kritici však toto ostré rozlišení mezi moderním dějepiscectvím a kolektivní pamětí odmítají a předpokládají spíše jejich kontinuitu [15: FUNKENSTEIN]. Vznik moderní židovské historiografie se tradičně spojuje se vzestupem takzvané *Wissenschaft des Judentums* v první polovině 19. století. Tento směr dostal svůj název podle časopisu *Zeitschrift für die Wissenschaft des Judentums*, který roku 1823 začal vydávat v Berlíně *Verein für Cultur und Wissenschaft der Juden*, spolek židovských intelektuálů inspirovaných Hegelovou filozofií dějin. Jejich cílem bylo začlenit pomocí vědeckého studia židovské dějiny a kulturu do světových dějin a přiřknout jim místo v kulturním vývoji lidstva. Úsilí o lepší poznání podstaty židovské identity v jejím historickém vývoji mělo židovstvu pomoci zachovat si vlastní kulturu v nových podmínkách. Vůdčí postavou skupiny byl znalec středověké hebrejské literatury **Leopold Zunz**, ale velkou práci o dějinách Židů sepsal Isaak Markus Jost [9]. Významnou postavou tohoto okruhu v Čechách byl pražský rabín Šelomo Jehuda Lejb Rapoport, autor řady kritických biografických studií o významných rabínských osobnostech. Pražský rodák, významný rabín a učenec Zacharias Frankel založil nejvýznamnější časopis židovské vědy *Monatsschrift für Geschichte und Wissenschaft des Judentums* (vydáván 1851–1939). Tento nový směr židovské historiografie však nevznikl bez kontextu, o čemž svědčí proměna židovského historického povědomí na počátku 19. století, která vedla k vzniku různých historických děl napsaných židovskými vzdělanci [82: CERMANOVÁ].

Již Jostova práce ukázala, že hlavním rysem nového přístupu k dějinám Židů bude snaha vypsát **celkové dějiny židovského národa**, zpravidla včetně starověku. Cílem tedy nebylo představit dějiny jednotlivých diaspor a interpretovat je v konkrétním

kontextu „hostitelské“ země, ale konstruovat dějiny židovského národa, jež vzešel z biblické minulosti a nemá vlastní politický stát. V podobném duchu vzniklo v polovině 19. století historicko-filozofické dílo Nachmana Krochmala [11] a **Graetzovy Dějiny Židů**, jež vycházely v letech 1853 až 1875 [6]. Graetz založil židovskou identitu na splynutí politického a náboženského principu a jeho dějiny velmi přispěly k vnímání židovské historie jakožto národní. Hlavní úlohu židovského národa viděl v intelektuální činnosti, která mu v době exilu po druhém zničení Chrámu umožňovala kompenzovat ztrátu vlastního státu a vyloučení z politického života. Židovské dějiny v diaspoře interpretoval Graetz jako **dějiny učenců a utrpení** (*Gelehrten- und Leidensgeschichte*) a věnoval malou pozornost sociálním a ekonomickým dějinám.

Vyvrcholením směru „celkových židovských dějin“ jsou mnohosvazkové *Světové dějiny židovského národa*, které napsal počátkem 20. století ruský Žid **Simon Dubnow** [4]. Dubnow svými osudy reprezentuje tragédii židovských dějin 20. století. Zastihlo ho vítězství bolševiků v Rusku a roku 1922 mu bylo povoleno se z Ruska odstěhovat do Německa. Po nástupu nacistů k moci uprchl do Rigy, ale i toto město obsadili v roce 1941 Němci. Dubnow byl zastřelen lotyšským ozbrojencem při likvidaci řížského ghetta v prosinci 1941. Ve své koncepci židovských dějin kladl důraz na sociálně-historický rozměr, ale stále zůstal věren Hegelovu pojetí dějin. Potvrdil „extrateritoriální“ pojetí židovských dějin jako národa bez vlastní země, ale obohatil židovské dějiny **teorií o existenci vedoucích hegemoniálních center židovské kultury**. V diaspoře byl dle něj obnovován duchovní život Židů díky tomu, že vždy existovalo silné kulturní centrum, které svou hegemonií posilovalo ostatní upadající diaspory. Nejprve to bylo Španělsko, které se emancipovalo od orientálních center, po něm přišlo německo-polské centrum, jehož rozkvět ukončilo povstání Bohdana Chmelnického, a ve 20. století měl nastat rozkvět založený na hegemonii americko-evropského židovstva a Izraele.

Současně s rozsáhlými syntézami židovských dějin vznikaly již v 19. století mnohé práce zaměřené na **místní dějiny židovských obcí**. Mezi autory píšící o českých zemích patřili například Markus Hirsch Friedländer, Simon Hock, Alexander Kisch či

Gerson Wolf. Velké dějiny Židů však vznikaly i ve 20. století. **Salo W. Baron** sepsal v poválečném období monumentální dějiny [1], jež následovaly sociálně-historický model, a izraelský historik **Haim H. Ben-Sasson** sionisticky orientovanou práci [2].

Pro židovské dějiny raného novověku má však zásadní význam dílo **Jacoba Katze** (1904–1998), jenž Židům v podstatě navrátil raný novověk. Ve své knize *Tradice a krize*, jež vyšla poprvé hebrejsky roku 1958 [10: KATZ], se totiž obrátil proti zažitému pojetí dlouhého a temného židovského středověku, který dle mnohých skončil až s nástupem židovského osvícenství. Na rozdíl od většiny židovských historiků, kteří se době mezi 16. a 18. stoletím spíše vyhýbali nebo ji, jako například H. Graetz, hodnotili velmi negativně, představil Katz toto období jako bohaté na události. Tehdejší židovskou společnost vylíčil jako živý sociální organismus, pro který byla spíše než úpadek charakteristická tvůrčí síla a vitalita. Katz měl sociologické vzdělání, studoval u Norberta Eliase, a dokázal tedy uplatnit vskutku **sociálně-historický přístup**. Rekonstruoval základní formy sociálního života židovských obcí a naznačil směr jejich vývoje. Geograficky se Katz soustředil na celý **prostor aškenázského židovstva**, tedy od Alsaska na západě, přes české země až po Polsko a Litvu na východě. Aškenaz, jméno vyskytující se již v Bibli, označovalo v raně středověké židovské literatuře Německo; později zahrnul tento výraz též kulturní oblast Židů střední a východní Evropy. Používá se v protikladu k označení kulturního světa takzvaných Sfaradim, Židů španělského a portugalského původu. Mezi aškenazskými a sefardskými Židy se v průběhu staletí vyvinuly značné rozdíly ve výslovnosti hebrejštiny, zvycích či liturgii.

V **Čechách a na Moravě** nastalo oživení vědeckého zájmu o dějiny Židů počátkem 20. století. Významným počinem bylo vydání dodnes používané obsáhlé české a německé edice pramenů k židovským dějinám v českých zemích mezi lety 906 a 1620, kterou uspořádal archivář **František Dvorský** a vydal pražský průmyslník **Bohumil Bondy** [34]. Roku 1906 bylo založeno **Židovské muzeum v Praze** (ŽMP), jež dalo do budoucna badání o židovské kultuře a dějinách institucionální základnu [31: VESELSKÁ]. Významnou úlohu v rozvoji historického badání sehrál tehdy zakla-

datel muzea **Salomon Hugo Lieben** (1881–1942), autor vynikajících studií o hebrejské historiografii, knihtisku, cenzuře a dalších tématech židovského raného novověku v Čechách [101–106].

Významným mezníkem ve výzkumu židovských dějin v meziválečném Československu bylo rozhodnutí pražské lóže židovského řádu B'nai B'rith založit **Společnost pro dějiny židů v Československé republice** (Gesellschaft für Geschichte der Juden in der Čechoslovakischen Republik). Cílem společnosti, která zahájila činnost roku 1928, bylo sbírat a publikovat prameny k dějinám Židů v Československu a uveřejňovat významné výsledky akademického výzkumu. Vynikající výsledky společnosti předznamenal již sborník *Židé v Praze* z roku 1927, financovaný také B'nai B'rith [70: STEINHERZ]. Následoval vznik prvního odborného časopisu pro dějiny Židů v českých zemích editovaného Samuelem Steinherzem. Vycházel v německé a české jazykové verzi pod názvy *Jahrbuch der Gesellschaft für Geschichte der Juden in der Čechoslovakischen Republik* a *Ročenka Společnosti pro dějiny židů v Československé republice* [174]. Čechofilství tehdejších židovských intelektuálů vedlo k tomu, že v němčině trvali na používání „Č“ ve slově „Čechoslovaek“ a v češtině psali slovo „žid“ s malým „ž“. Mezi roky 1929 a 1938 vyšlo devět svazků *Ročenky*, jež přinesly zásadní příspěvky ke všem periodám židovských dějin v českých zemích. Ze židovských historiků zde publikovali **Samuel Steinherz**, **Salomon Hugo Lieben**, **Guido Kisch**, **Tobias Jakobovits**, **Simon Adler**, **Ludwig Singer** a další. Z představitelů českého dějepisectví přispěli kupříkladu **Jaroslav Prokeš** [167; 168], **František Roubík** [68], jenž se však věnoval spíše dějinám Židů v 19. století, nebo **Václav Žáček** [75; 139].

Přínosné byly také publicistické aktivity Hugo Golda, vydavatele známé dvousvazkové encyklopedie českých a moravských židovských obcí [42; 43] a čtvrtletníku *Zeitschrift für die Geschichte der Juden in der Tschechoslowakei* (Brno, 1930–1934/1938), jenž uveřejňoval příspěvky k nejrůznějším aspektům lokálních dějin Moravy, Čech, Slezska, Podkarpatské Rusi a Slovenska [175].

Nacistická okupace Československa násilně přerušila slibně se rozvíjející výzkum židovských dějin a ani komunistické Československo jeho rozvoji příliš nepřálo. Kontinuitu židovských studií

po druhé světové válce zajišťoval především judaista **Otto Muneles** (1894–1967), vynikající znalec hebrejské bibliografie a literatury [24: SADEK]. Nepostradatelné jsou zejména jeho práce o pražském Starém židovském hřbitově a bibliografie židovské Prahy [20: MUNELES]. Židovské muzeum bylo zestátněno, ale přesto se podařilo, zejména díky Munelesovi, vychovat další generaci badatelů o židovských dějinách. Významnou roli, zejména co se filologické přípravy týče, sehrála též **hebraistika na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy**, jejímž hlavním představitelem byl do šedesátých let 20. století Stanislav Segert [124: SEGERT – BERÁNEK] a poté jeho žáci Vladimír Sadek a Jaroslav Oliverius. Na konci šedesátých let však obor v důsledku zrušení československo-izraelských diplomatických vztahů přestal existovat a v následujících dvaceti letech se jediným centrem židovských studií, zaměřených na dějiny, kulturu a literaturu Židů, stalo **Státní židovské muzeum**. Nejvýznamnějším počinem poválečné éry bylo založení časopisu *Judaica Bohemiae* roku 1965, navazujícího na předválečné odborné časopisy o dějinách českých Židů [172]. Židovské muzeum v Praze vydává tento časopis dodnes. Do roku 1990 byly jeho publikačními jazyky angličtina, francouzština, němčina a ruština, od devadesátých let jsou jimi pouze angličtina a němčina. Několik příspěvků k raně novověkým židovským dějinám uveřejnila též americká *Review of the Society for the History of Czechoslovak Jews*, vycházející mezi lety 1987 a 1993 [173].

Mezi nejvýznamnější badatele publikující od konce šedesátých do osmdesátých let v *Judaica Bohemiae* patřil **Vladimír Sadek**, jenž se věnoval hebrejským rukopisům, tiskům, dílu pražského Maharala a později zejména židovské mystice [118–122]. **Bedřich Nosek** se zabýval hebrejským knihtiskem, sociálními, politickými a intelektuálními dějinami českých Židů v 17. a 18. století [61; 113; 114: NOSEK; 166: NOSEK – SADEK], **Jan Heřman** politickými, hospodářskými a kulturními dějinami Židů v 16. století [60: MUNELES – HEŘMAN; 141; 160: HEŘMAN], židovskými hřbitovy a demografií. V sedmdesátých letech zahájila svou publikační činnost **Jiřina Šedinová**, která se systematicky věnovala výzkumu židovské literatury 16. a 17. století [132; 133; 134; 135; 137]. Významný počín představuje její disertace o kronice Davida Ganse

[131: ŠEDINOVÁ], z níž byly publikovány jen části ve formě článků [136: ŠEDINOVÁ].

Vzhledem ke svému světovému významu se dějiny českých Židů staly po druhé světové válce předmětem zájmu zahraničních historiků v USA, Izraeli i evropských zemích. V zahraničí také vzniklo několik významných monografií k dějinám Židů v českých zemích. Pro raný novověk je to především disertace **Helmuta Teufela** k moravským Židům v předbělohorské době [74] a rozsáhlá syntéza **Ruth Kestenberg-Gladstein** k českým Židům v 18. a první třetině 19. století [96]. Užitečná je také shrnující práce českého emigranta Vladimíra Lipschera k českým Židům v raném novověku [58]. Čeští Židé se stali hlavním badatelským tématem amerického historika **Hillela J. Kievala**, který se však věnuje převážně 19. století a pozdější době. Svě studie ke starším dějinám publikoval v souhrnné práci k novověkým dějinám českých Židů [50: KIEVAL]. Zahraniční výzkum významně přispěl obzvláště k objasnění některých aspektů intelektuálních dějin českého židovstva. Dílem proslulého pražského rabína Jehudy Levy ben Becalel zvaného Maharal se zabýval André Neher [111; 112]. Standardní práci k Maharalovi napsal Byron L. Sherwin [125], dílo Maharalova současníka, kronikáře Davida Ganse, zpracoval Mordechai Breuer [76; 77].

I po obnovení svobody bádání **po roce 1989** zůstalo hlavní oporou výzkumu židovských dějin v Československu, respektive České republice **Židovské muzeum v Praze**, jež se od roku 1994 stalo opět nestátní institucí. Vzrostla jazyková úroveň časopisu *Judaica Bohemiae*, editovaného od roku 1993 Alexandrem Putíkem a od roku 2008 Ivetou Cermanovou. V současné době časopis uveřejňuje nejen výsledky domácího výzkumu, ale ve stále rostoucí míře také studie významných zahraničních badatelů. Výrazem respektu badatelské obce v zahraničí se v nedávné době stalo zařazení časopisu do citačních databází recenzované literatury *Arts and Humanities Citation Index a Scopus*.

Všeobecný vzrůst zájmu o židovskou problematiku od devadesátých let minulého století podnítil řadu regionálních historiků k orientaci na dějiny jednotlivých židovských komunit. Jejich významným fórem na Moravě se staly **konference Židé a Morava**

pořádané každoročně od roku 1994 Muzeem Kroměřížska. Krátce po roce 1989 publikoval přehledné dějiny židovského osídlení České republiky a soupis stavebních památek Jiří Fiedler a vydána byla popularizační syntéza dějin českých Židů od Tomáše Pěkného [62]. Vědecká syntéza židovských dějin na našem území však zatím není k dispozici. Židovské muzeum vydalo spolehlivé shrnutí předemancipačních dějin českých Židů, které však vyšlo jen jako stručný průvodce k expozici [63: PUTÍK – SIXTOVÁ].

Počátkem devadesátých let zahájil svou vědeckou činnost v ŽMP historik, archivář a hebraista **Alexandr Putík**. Svými rozsáhlými články osvětlil především spletité vztahy v pražské židovské obci 16. až první poloviny 18. století [66: PUTÍK]. Jeho dalším badatelským tématem je šabatiánské hnutí v českých zemích, genealogie pražských Židů a také protižidovské bouře [169; 170: PUTÍK]. V důležité studii vyvrátil rozšířený mýtus o kříži s hebrejským nápisem na Karlově mostě v Praze [64; 65: PUTÍK]. Pro rozvoj badání bylo významné **obnovení samostatné hebraistiky na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy** v Praze na začátku devadesátých let. Po roce 1999, s nástupem Jiřiny Šedínové na Ústav Blízkého východu a Afriky (ÚBVA), bylo filologické zaměření tohoto oboru rozšířeno o kulturněhistorické předměty. Z nové generace hebraistů se židovským dějinám a kultuře raného novověku věnují zejména Pavel Sládek, působící na ÚBVA [129; 130], Iveta Cermanová [78–82; 157; 158], Daniel Polakovič a Olga Sixtová (všichni činní v ŽMP). Z ostatních historiků publikovali významné studie k židovským dějinám raného novověku Lenka Matušiková [59], Jiří Kuděla [162], Hana Legnerová [56: LEGNEROVÁ; 147: LEGNEROVÁ – KOPIČKA], Pavel Kocman [51–54], Aleš Valenta [152; 153] a Ivana Ebelová [36]. Vztahům křesťanů a Židů se věnovali Ivo Cerman [156] a Lenka Veselá-Prudková [171]. Významným přínosem pro poznání židovské hmotné kultury raného novověku jsou v poslední době především studie kurátorky textilní sbírky ŽMP Dany Veselské [138].

Důležitým počinem ve výzkumu židovského raného novověku na našem území je **rozvoj projektu *Bohemia, Moravia et Silesia Judaica* (BMSJ)**, který k tématu židovských dějin připoutal řadu archivářů a historiků z Moravy a Čech. Je součástí současně

běžícího mezinárodního projektu *Germania Judaica IV* a zahájen byl roku 1999 jako součást projektu *Austria Judaica*, který vedl *Institut für Geschichte der Juden in Österreich* ve Sv. Hypolitu (Sankt Pölten) v Rakousku. Od roku 2004 pracuje BMSJ samostatně pod vedením **Společnosti pro dějiny Židů v České republice** (*Gesellschaft für Geschichte der Juden in der Čechischen Republik*), ustavené roku 2001 pod předsednictvím Helmuta Teufela [30]. Cílem BMSJ je podchytit co možná nejvíce listinného a pramenného materiálu k dějinám Židů v zemích Koruny české v rozmezí let 1520–1670 a poskytnout je zainteresované veřejnosti. Aktivním činitelem BMSJ je především Pavel Kocman, autor mnoha studií o dějinách moravských Židů v 16. a 17. století.

K výzkumu židovských dějin raného novověku významně přispěl také badatelský tým na **Katedře pomocných věd historických a archivního studia na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy** v Praze, který pod vedením Ivany Ebelové zpracoval mnohasvazkovou edici soupisů židovských rodin a familiantů v Čechách z let 1783 a 1793 [37; 38: EBELOVÁ]. Součástí výzkumu židovských dějin se v poslední době stalo také nově založené **Centrum judaistických studií Kurta a Ursuly Schubertových** na Filozofické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci, jež od roku 2006 zajišťuje výuku nového oboru Judaistika: Dějiny a kultura Židů. Na této instituci působí rakouská badatelka Louise Hecht, jejíž publikace zmiňujeme v kapitole o osvícenství, a maďarský badatel Tamás Visi, zabývající se židovskými intelektuálními dějinami.

Ze zahraničních badatelů, kteří v poslední době výrazně přispěli k výzkumu raně novověkých dějin Židů na českém území, je třeba zmínit Rachel Greenblatt, autorku disertace o židovské historiografii raně novověké Prahy, Sharon Flatto, zabývající se intelektuálními dějinami Židů v Praze 18. století, Rachel Manekin, Louise Hecht (publikace obou zmiňuje kapitola o osvícenství) a Michaela L. Millera, odborníka na židovskou Moravu 18. a 19. století. Zásadní monografii o osobnosti významného učence a pražského rabína Jom Tov Lipmana Hellera napsal **Joseph Davis** [86]. Autorem důležitých prací o frankismu je Pawel Maciejko [107; 108]. Zmínit je třeba i rozsáhlou práci Very Leininger, která mapuje sociálně-hospodářský vývoj pražského ži-

dovstva mezi haskalou a emancipací [57]. Nejnovější stav znalostí shrnuje ambiciózní *Encyklopedie východoevropských Židů YIVO*, která v mnoha článcích zpracovává také dějiny Židů v českých zemích [7: HUNDERT; 49: KIEVAL].

2. Nástin problematiky

V době raného novověku patřily české země k jednomu z nejvýznamnějších center aškenázského Židovstva. Praha byla od konce 16. století do poloviny 18. století dokonce nejpočetnější židovskou obcí křesťanské Evropy. Přesnější odhady o počtu Židů máme až z 18. století, kdy regulace židovského obyvatelstva a zavedení statistik umožnily získat přesnější číselné údaje. Podle sčítání z roku 1754 žilo v Čechách 29 094 (1,5 % z celkového počtu obyvatelstva), na Moravě 19 752 (2,2 %) a ve Slezsku 575 (0,4 %) Židů [63: PUTÍK – SIXTOVÁ, 70, 75]. **Struktura židovského osídlení v Čechách a na Moravě** se lišila. Na Moravě bylo židovstvo citelně zasaženo pronásledováním, které začalo v době, kdy zde vládl Albrecht V. (II.) Rakouský (1423–1439). Ten jako rakouský vévoda vypověděl již roku 1421 Židy z Dolního Rakouska. Jeho nástupce Ladislav Pohrobek přikázal roku 1454 vyhnat Židy z královských měst; štvavá kázání Jana Kapistrána pomohla toto rozhodnutí uskutečnit [39: ENGEL]. Od té doby žili **Židé na Moravě především v poddanských městech**, z nichž nejvýznamnější byly Mikulov, Boskovice, Holešov, Prostějov a další. Židé tedy nebyli koncentrováni do jedné velké obce v hlavním městě a ve vesnicích se jich usadila jen malá menšina. V Čechách byla situace jiná. Řada významných židovských obcí v královských městech zanikla v důsledku vypovězení po husitských válkách (například Most, České Budějovice, Plzeň), z jiných byli Židé vypovězeni v 17. století (Kadaň). Bezkonkurenčně největší židovskou obcí byla **Praha**, dalšími většími židovskými centry pak pouze Kolín a Mladá Boleslav. Ostatní **Židé žili rozptýleni po českém venkově**, přičemž v některých vesnicích nalezneme jen jednotlivce či jednu rodinu. Z rozdílů ve struktuře osídlení vyplývaly také další odlišnosti mezi Čechami a Moravou v ekonomické sféře a ve způsobu organizace židovského života.

Základní jednotkou židovské samosprávy na lokální úrovni byla **obec (hebrejsky kehila)**, jejíž organizace spočívala na talmudickém právu a na lokálních zvyklostech [10: KATZ]. V jejím čele stály hierarchicky organizované volené orgány se značnou politickou, správní, soudní a ekonomickou pravomocí (především výběr daní); organizační strukturu a pravidla politického života obcí určovaly **stanovy (takanot)**. V čele světské správy obcí stáli obecní starší (Gemeindeältester), v čele duchovní správy **rabín**. Rabín byl jmenován na základě výběru zástupců obce na stanovenou dobu a za svou činnost pobíral plat. Byl pověřen náboženským vedením obce (jeho agenda zahrnovala mimo jiné výuku a soudcovskou činnost) a neměl tedy, na rozdíl od starších, politickou moc.

Krom obecní organizace existovala i **organizace židovských obcí na zemské úrovni**, mezi jejíž úkoly patřila kupříkladu péče o spravedlivé rozdělení daní. Lépe fungovala na Moravě, kde neexistovala polarita mezi jednou dominantní židovskou obcí a zbytkem země, jako tomu bylo v Čechách. V polovině 16. století vzniklo na Moravě **Zemské židovstvo** (Landesjudenschaft), organizace zastřešující všechny zdejší obce. Jeho nejvyšším orgánem byl sněm („vaad“), jenž se scházel každé dva roky a v jehož čele stál **zemský rabín** (nejčastěji se sídlem v Mikulově). Zemský rabín zastupoval celé moravské židovstvo v náboženských i politických otázkách. Oproti svému českému protějšku měl mnohem silnější postavení a disponoval i politickou mocí. Unikátním dokumentem, osvětlujícím vnitřní správu moravských Židů, je tzv. *Ša"j takanot* (311 článků), jakýsi ústavní kánon, obsahující ustanovení přijímaná na zemských židovských sněmech. V Čechách vznikla obdobná zemská organizace roku 1656. Zastupovala zájmy mimopražských Židů a měla sloužit jako protiváha k mocné pražské židovské obci při rozdělování daňového břemene. Na rozdíl od Moravy, kde zemský rabín působil i v 19. století, v Čechách zanikla jeho funkce roku 1749, kdy jeho pravomoci přebraly krajské rabináty [48: JAKOBOVITS; 61: NOSEK].

Nad touto vnitřní židovskou politickou strukturou se vzpínala **mocenská struktura státu**. Habsburská monarchie sledovala politiku nepřátelskou Židům, v jejímž důsledku byli několikrát

z českých zemí vyhnání. O **prvním vyhnání** bylo rozhodnuto na zemském sněmu roku 1541, ale na Moravě se jej nepodařilo prosadit [160: HERMAN]. Ferdinand I. pak roku 1545 vypovězení zrušil. Již roku 1557 však Židy opět vyhnal; tentokrát jim umožnil návrat až jeho nástupce Maxmilián II. roku 1567. V roce 1670 byli Židé vyhnáni z Vídně a Dolních Rakous a pražští měšťané tehdy znovu žádali vyhnání Židů z Čech [156: CERMÁN]. Na místo extirpační politiky se nakonec prosadil regulační systém, jehož cílem bylo zamezit růstu židovské populace [168: PROKEŠ]. Na základě soupisu židovského obyvatelstva byl roku 1726 vydán takzvaný **familiantský zákon** [37; 38: EBELOVÁ; 35: CERMÁN]. Židé byli zaevidováni, každá rodina dostala jedno familiantské číslo, jehož nositelem byl otec rodiny, což dávalo jeho nejstaršímu synovi právo oženit se a založit vlastní rodinu. Tak bylo zajištěno, že počet rodin se nebude rozšiřovat. Pro Čechy, Moravu i Slezsko byl stanoven **numerus clausus**, který určoval maximální počet židovských familiantů. **Translokační reskript z roku 1726** zakazoval Židům bydlet mezi křesťanským obyvatelstvem a stanovil vzdálenost židovských ghett od kostelů a od míst, kudy procházela církevní procesí [68: ROUBÍK]. Familiantský systém však přesto neodstranil nebezpečí vypovězení. Roku 1744 rozhodla **Marie Terezie** o novém vyhnání Židů z Čech a o půl roku později došlo skutečně k vypovězení Židů z Prahy [154; 155: BERGL]. Vyhnání Židů z Moravy se nepodařilo uskutečnit. Do zchátralého pražského ghetta se Židé směli vrátit až roku 1748 a obnovu židovského života v Praze, zasaženého ještě ničivým požárem roku 1754, pak provázela řada těžkostí.

Od poloviny 18. století se stát snažil získat pevnější kontrolu nad židovskými obcemi a odstranit jejich autonomii. Byl nařízen překlad výše zmíněných takanot moravského zemského židovstva, jenž pak posloužil jako podklad k sestavení **General- Polizei- Prozess- und Kommerzialordnung pro moravské Židy**. Řád, jehož hlavním cílem bylo vtáhnout židovskou samosprávu pod státní kontrolu, vešel v platnost roku 1754. Státní zásahy do židovského života pokračovaly i později a zvláště s nástupem **Josefa II.** na trůn nabraly rychlé tempo. Mezi nejpodstatnější změny patřilo **zrušení židovského soudnictví (1784)**. Rabínské

soudy směly nadále rozhodovat pouze o náboženských otázkách a židovské obyvatelstvo bylo ve všech občanskoprávních věcech vtaženo pod pravomoc státních úřadů. Důležité dopady měl také zákaz používat hebrejštinu a židovskou němčinu ve veškerém veřejnoprávním jednání a nahrazení těchto jazyků němčinou (1784), nařízení o přijetí stálých německých jmen a příjmení (1787) a postupné **prosazení světského vzdělávání v židovském prostředí**. V oblasti výchovy a vzdělání však stát narazil na obzvláště silný odpor ze strany rabínů, kterým se v základních liniích podařilo uchovat tradiční způsob náboženského vzdělávání (Židé nebyli na nově zřizovaných normálních školách vyučováni náboženství). Význam světského vzdělání však rostl a absolvování povinné školní docházky a znalost němčiny jakožto zemského jazyka byly od roku 1786 podmínkou povolení sňatku. Od roku 1812 museli židovští novomanželé složit před sňatkem zkoušku z učebnice náboženské morálky *Bne Zion*. Známé **toleranční patenty pro české, moravské a slezské Židy z let 1781 a 1782** sice odstranily některá méně podstatná omezení Židů, nijak zásadně však nezměnily jejich nevýhodné postavení. Familiantský zákon, vysoké daňové zatížení, nesvoboda pohybu, omezené možnosti obživy a podnikání nadále významně komplikovaly židovský život [96: KESTENBERG-GLADSTEIN].

Protižidovská politika státu vycházela vstříc postoji většiny obyvatelstva, které bylo vůči Židům také nepřátelsky naladěno [162: KUDĚLA]. V českých městech docházelo i v raném novověku k **protižidovským bouřím**, které někdy končily až vyhnáním či pobitím místní židovské komunity. Výrazu pogrom se však užívá až od 19. století pod vlivem ruštiny, v tehdejší němčině se hovořilo o tumultu [170: PUTÍK]. Nejostudnější případ krvavého pronásledování Židů pro domnělou rituální vraždu se odehrál roku 1506 v Českých Budějovicích [63: PUTÍK – SIXTOVÁ]. Násilnosti a loupení, na kterém se místy podílely i světské a církevní vrchnosti, provázely také pochod vyhnáných Židů z Prahy po výše zmíněných rozhodnutích Ferdinanda I. Protižidovské nepokoje provázely takřka každou násilnou změnu vlády a každou válku na českém území. Židů se tedy dotkly události stavovského povstání let 1618–1620, saských a švédských vpádů

do Čech během třicetileté války [132–135; 137: ŠEDINOVÁ] i události slezských válek v 18. století. K nepokojům došlo v Mladé Boleslavi v „dábelském“ roce 1666; na tento rok Šabataj Cvi předpovídal příchod Mesiáše [170: PUTÍK].

Největší **pogrom** v novověkých českých dějinách přišel v **listopadu 1744** poté, co pruská vojska vyklidila Prahu. Toho roku to byl v Praze již druhý pogrom, k prvnímu došlo v září těsně před předáním Prahy Prusům [154: BERGL]. K útoku došlo v momentě, kdy pruská vojska odešla z města a rakouská do něj ještě nevstoupila. Židy tedy neměl kdo chránit, a protože jim bylo zakázáno nosit zbraň, nemohli se bránit proti útoku lůzy a pražských měšťanů. K rabování se posléze přidali i někteří rakouští vojáci, kteří měli Židy chránit. Židé bez rozdílu věku i pohlaví byli napadáni na ulicích i ve svých domech a synagogách. Mezi zabitými byli i vážení představitelé obce a učenci, jejichž náhrobky se dodnes dochovaly na Starém židovském hřbitově. Tragičnost pogromu z roku 1744 znásobilo následné rozhodnutí Marie Terezie **vyhnat Židy z Prahy**. Židovská kultura si různé tragické události svých dějin připomínala prostřednictvím elegických skladeb, jež byly začleněny do synagogální liturgie. V českém prostředí je nejznámější kající modlitba (hebrejsky selicha) rabi Avigdora Kary na památku krvavého pražského **pogromu z roku 1389**, jež se dodnes čte v pražských synagogách. Další skupinou literárních pramenů byly hebrejské kroniky. Obsahově velmi cenné hebrejské texty tohoto druhu se zachovaly i k pražským událostem z roku 1744. Sepsal je neznámý očitý svědek události, jenž podrobně popsal jejich průběh [102: LIEBEN; 158: CERMANOVÁ].

Důvody pro **nenávisť většinového obyvatelstva vůči Židům** tkvěly v pověrách, ve strachu z odlišné kultury, ale také v náboženství. Židé byli odsouzeni žít v podřízeném postavení, protože odmítali přijmout křesťanství. Na základě teze sv. Tomáše Akvinského však měli zůstat zachováni v křesťanských zemích, protože svou existencí svědčili o pravdivosti událostí zachycených v Bibli. Na druhou stranu představitelé některých církevních řádů povzbuzovali ve většinovém obyvatelstvu nenávisť k Židům. Nepřátelství k Židům se všeobecně považovalo za projev mravnosti. V pozdním středověku se protižidovskou nenávisť vyznačova-

li především dominikáni, v novověku pak jezuité. Bez ohledu na tyto extrémní platí, že katolická církev se opakovaně snažila přimět české Židy ke konverzi, popřípadě si různým způsobem vynutit křest. V pobělohorské době se odpadlictví od vynuceného křtu trestalo smrtí. Ke konverzi Židů směřovaly také četné **misie**, jimž se věnovali zejména jezuité. Roku 1630 úřady nařídily pražským Židům povinnou účast na katolických kázáních; po neúspěchu této akce se misionáři zaměřili na přesvědčování jednotlivců. V devadesátých letech 17. století se jezuité zaměřili na katechezi židovské mládeže, kterou podněcovali k útěku od rodičů. V době episkopátu arcibiskupa Jana Bedřicha z Valdštejna (1675–1694) podpořilo protižidovskou politiku i pražské arcibiskupství. Roku 1689 zakázal Valdštejn všem kněžím udělovat svátosti křesťanům, kteří bydlí v domech, jež obývají i Židé [168: PROKEŠ]. Misijní činnost znovu zesílila po roce 1719. Ještě roku 1748 přistoupila světská moc k drastickým trestům vůči takzvané **sektě Izraelitů v Novém Bydžově** [167: PROKEŠ]. Jednalo se o skupinu tajných nekatolíků, kteří projevíli zájem o židovské náboženství a zajímali se u místních Židů o židovské knihy. Ačkoli je k tomu Židé nepodněcovali (judaismus není misijní náboženství), byl za trest popraven i novobydžovský rabín Mendl.

Vedle učených argumentů pro židovskou diskriminaci zde však byly i psychologické motivy, vycházející ze strachu, a také ekonomické motivy. K řadě útoků na Židy docházelo v době vnějšího ohrožení, kdy byla kulturně odlišná obec podezřelá, že spolupracuje s nepřítelem. V době švédského útoku na Prahu roku 1648 podezřívali pražští měšťané Židy, že pomáhají nepřítelům [156: CERMAN] a totéž se opakovalo v době francouzského obležení Prahy roku 1741 a pruského obležení roku 1744. Výše zmíněné židovské kroniky však podrobně ukazují, jak vznikla **pomluva o židovské spolupráci s nepřítelem** roku 1744 [102: LIEBEN; 158: CERMANOVÁ]. Iracionální byly také motivy pro vypovězení Židů z Vídně roku 1670 [156: CERMAN]. Tehdy vycházel panovník z toho, že přítomnost Židů ve městě zavinila neplodnost jeho manželky, a navíc reagoval na obvinění, že Židé otrávil křesťanské studny a tajně kradou křesťanské děti, aby je vychovávali v židovské víře. **Obvinění z rituální vraždy**, které

vycházelo ze zkreslené interpretace Talmudu, nebylo v raném novověku příliš časté. Naproti tomu byla velmi běžná **obvinění** z toho, že **Židé pohrdají hostii** a různým způsobem ji haní. Útoky proti Židům bývaly motivovány také ekonomicky – obavou z konkurence židovských obchodníků nebo snahou okrást Židy o jejich majetek. Po vyhnání Židů z Vídně byly jejich domy v Leopoldstadtu levně odkoupeny měšťany a šlechtici z rezidenčního města. Různá translokační opatření zase nutila Židy opouštět své nemovitosti, které pak připadly křesťanům. Útoky na Židy, snadno rozpoznatelné podle židovského znamení, byly často motivovány loupežně. Nezanedbatelný motiv představovaly i židovské dlužní úpisy, které byly při pogromech zpravidla zničeny.

Vnější vyjádřením židovské segregace bylo **nošení zvláštního znamení**, které mělo různou podobu. Ve středověku šlo především o různé zvláštní pokrývky hlavy. Roku 1551 zavedl pro české země Ferdinand I. nové znamení – žlutý kroužek, který roku 1670 nahradil staromódní a směšně vypadající nabíraný límec (okruží) žluté či zelené barvy. Límec byl odstraněn až roku 1750, odkdy museli mladí neženatí muži v Praze nosit na pravém rameni žlutý soukenný proužek. Ženy jej nosily na čepci či čelní pásce, ženatí muži, snadno identifikovatelní podle plnovousu, znamení nosit nemuseli. Povinnost nosit židovské znamení zrušil roku 1781 Josef II. [46: JAKOBOVITS].

Koncem 17. století zjitřilo židovsko-křesťanské vztahy několik spektakulárních **soudních sporů**. První slavný soudní případ se týkal sporů zástupce Zemského židovstva Eliase Backoffena s jeho židovskými nepřáteli, kteří jej udali, že v jednom šifrovaném dopise haněl svatý Kříž. Ačkoli dopis nebyl rozluštěn, odsoudil jej apelační soud roku 1694 k tomu, aby zaplatil zlatý nápis „Svatý, Svatý, Svatý, Hospodin zástupů“, jenž byl připevněn ke **krucifixu na pražském Karlově mostě** [64; 65: PUTÍK]. Ještě slavnější byl spor týkající se židovského chlapce z Prahy **Simona Abelese** [66: PUTÍK]. Tento chlapec řešil roku 1693 své spory s otcem útekem z domova a přípravou na křest. Jeho otec Lazar Abeles jej však našel a odvedl domů. Při hádce 21. února 1694, které se účastnil také příbuzný Löbl Kurtzhandl, byl chlapec udeřen tak nešťastně, že spadl na zem a zlomil si vaz. Křesťanské

úřady Židy obvinili, že Šimona zabili úmyslně, protože chtěl konvertovat ke křesťanství. Udavač tvrdil, že Šimon byl otráven. Zatčen byl chlapcův otec i matka, dále jeho strýc Löbl Kurtzhandel a rodinná kuchařka. Lazar Abeles spáchal ve vězení sebevraždu, Löbl byl popraven lámáním v kole. Šimon Abeles byl slavnostně pohřben v kostele Panny Marie před Týnem 31. března 1694 a jezuité jej uctívali jako mučedníka. Třetí proces se týkal vraždy Židovky Jüttel Günzburgové ze dne 8. dubna 1699 [66: PUTÍK]. Jednalo se o loupežnou vraždu, kterou spáchal student Johann Fitzthum a kněz P. Johann Wunderlich. Po ostře sledovaném procesu byl sice první z nich odsouzen k trestu smrti, druhý však dostal jen trest doživotního pobytu v klášteře. Studentské bouře roku 1699 a další projevy podpory zločinců ze strany veřejnosti si vynutily oddálení Fitzthumovy popravy.

Navzdory útokům a problematickým vztahům se státní mocí rozvinuli Židé na českém území vyspělou kulturu a silné hospodářství. Jejich přežití zajišťovala hlavně ekonomická síla. Židé byli podrobeni mnohem většímu **bernímu zatížení** než křesťané. Vedle běžných druhů berní museli od svého navrácení z exilu roku 1748 platit mimořádnou, takzvanou toleranční daň. Užitečnost Židů pro ekonomiku vyplývala z obchodní a zprostředkovatelské činnosti některých z nich. Nemáme teď na mysli chudé podomní obchodníky (Hausierer), kteří prodávali drobné zboží, nýbrž takzvané **dvorní Židy** či **Hoffactory**, kteří poskytovali velký úvěr státu a zajišťovali proviant armádě [150: STERN]. V této úloze vynikl již za Rudolfa II. pražský Žid **Mordechai Maisel**; později poskytoval podobné služby Albrechtu z Valdštejna židovský obchodník **Jakub Bassevi (Baševi) z Treuenbergu**, který proslul účastí na kaladě z roku 1623. V době Leopolda I. získali ještě důležitější postavení dvorští Židé Samuel Oppenheim a jeho synovec Simon Wertheimer [140: GRÜN WALD; 144: KAUFMANN]. V poskytování běžného úvěru české šlechtě byl však podíl Židů marginální [153: VALENTA]. Důležitou úlohu jako překupníci, nájemci palíren či nájemci jiných provozů plnili **Židé** také v **ekonomice panství** [146: KLÍMA].

Vedle obchodu se zbožím a penězi patřila mezi židovské způsoby obživy v raném novověku také **řemesla**. Po vzoru většino-

vé společnosti vytvářeli i židovští řemeslníci své cechy [143: JAKOBOVITS]. Světská moc státu i města jim sice bránila prodávat své zboží křesťanům, ale židovských řemeslníků bylo třeba pro vnitřní trh židovské obce. Ze stížností křesťanských obchodníků v Praze nicméně vyplývá, že se židovští prodejci snažili zakazy obcházet. Širokou vrstvu tvořilo pochopitelně i mezi Židy služebnictvo nejrůznějšího druhu, menší skupinou byly osoby placené z rozpočtů židovských obcí (rabíni, obecní úředníci a zřízení). Židé se nemohli zabývat zemědělstvím a nesměli pracovat ani ve státních úřadech.

Židovská společnost raného novověku byla vnitřně hierarchizovaná. Rozhodující vliv na postavení v ní měl vztah k vrchnosti, dalšími důležitými faktory byly politické postavení jednotlivce uvnitř obce, jeho majetek a učenosť. Na rozdíl od většinové společnosti neměl v židovské komunitě podstatnější roli původ. **Vzdělání** hrálo v židovském životě velmi důležitou roli. Nepředstavovalo pouze výsadu rabínů, náboženskou povinností každého otce totiž bylo zajistit svým dětem vzdělání. Židovská vzdělanost se tradičně soustředila především na studium náboženských textů, jejichž prostřednictvím byly z generace na generaci předávány tradiční židovské hodnoty. Každé dítě je začalo vstřebávat již ve své rodině a později v synagoze. Kromě toho existovaly i oficiální vzdělávací instituce. Byl to především **cheder**, obcí vydržovaná náboženská základní škola, vyučující děti ve věku do dvanácti až třinácti let Tóru a základy judaismu. Do chederu posílaly své děti rodiny, jež si nemohly dovolit vydržovat domácího učitele. Dalším a nejvyšším stupněm židovského vzdělání byla **ješiva**, kde nadaní židovští chlapi do osmnácti let věku intenzivně studovali Talmud a nábožensko-právní (halachickou) literaturu. Ješivy existovaly jen ve významnějších židovských komunitách a navštěvovala je menšina židovské mládeže. Zatímco cheder byl lokální institucí určenou pro místní Židy a jeho učitel (melamed) se netěšil příliš dobrému společenskému postavení, v ješivách studovali Židé z nejrůznějších obcí – budoucí intelektuální elity – u vážených rabínů [10: KATZ]. **Významné ješivy** existovaly během raného novověku na našem území především v **Praze**, která jakožto největší židovské centrum v zemi přitahovala uznávané učence.

Nejvýznamnějším myslitelem židovské Prahy byl **Jehuda Leva ben Becalel** známý jako **rabi Löw** či **Maharal** (cca 1525–1609) [125; 126: SHERWIN; 83: DAN; 129: SLÁDEK; 120: SADEK; 111; 112: NEHER]. V raném novověku bylo běžné, že židovští učenci vystřídali jakožto rabíni či učitelé během svého života více působišť v různých zemích. Maharal pocházel z Polska a od roku 1553 působil dvacet let jako moravský zemský rabín v Mikulově. V letech 1573–1584 a 1588–1592 byl hlavou pražské ješivy, mezitím v letech 1584–1588 a 1592–1595 zastával funkci vrchního rabína v rodné Poznani. Teprve na sklonku života, roku 1596, se stal vrchním rabínem v Praze. Zde také zemřel a byl pochován na Starém židovském hřbitově. Hlavní polem působnosti Maharala byla pedagogická činnost. Podobně jako jeho mladší současník Jan Amos Komenský kritizoval soudobé metody výuky, jež nezhledňovaly dostatečně věk dítěte, a oproti memorování zdůrazňoval pochopení látky [163: KULKA]. Hlavní otázky, jimiž se zabýval ve svém rozsáhlém nábožensko-filozofickém díle, byla problematika vztahu mezi Izraelem a Bohem a význam židovského exilu. Maharalův velký zájem představovala agada, vyprávěcí (nehalachické) pasáže Talmudu a midraše (literatura obsahující výklad Tóry), jež nemají právní charakter. Svá díla publikoval již za svého života a většina z nich vyšla v Praze. Prvním z nich byl komentář k Tóře *Gur arje* (Lviče, 1578), patrně nejvlivnějším spisem pak etické pojednání *Netivot olam* (Cesty světa, 1596). V díle *Beer ha-gola* (Studnice exilu, 1598) se nachází Maharalova ostrá kritika humanistického historického přístupu známého italského Žida Azarji de Rossi. Maharalovo dílo, jež je dodnes studováno, získalo velký ohlas po celé židovské diaspoře. Širší veřejnost jej však dnes zná především díky golemovské legendě, s níž byl spojen až v literatuře 19. století [97: KIEVAL]. Oblíbený český film *Maharal – tajemství talismanu* (režie Pavel Jandourek, 2006) zase ukázal Maharala jako autora mystické knihy *Via lucis*. Knihu s tímto titulem však napsal Jan Amos Komenský.

Doba rudolfínské renesance našla ohlas i v židovském prostředí, jež zažilo kulturní rozkvet [60: MUNELES – HEŘMAN]. Významnou osobností pražského ghetta byl všestranný učenec **David Gans** (1541–1613), jenž se jako jeden z mála Židů své doby

věnoval přírodním a humanitním vědám. Pocházel z Vestfálska a tradiční židovské vzdělání získal v Bonnu, Frankfurtu, Krakově a Praze, kde trvale žil od roku 1564. Ve svých spisech se věnoval matematice, astronomii, geografii a historii a byl v osobním kontaktu s astronomy Johannem Keplerem a Tychonem Brahem. Stručnou verzi svých astronomických názorů (odmítl nové Koperníkovu učení) vydal pod názvem *Magen David* (*Davidův štít*, 1612), úplná verze vyšla až roku 1743 pod názvem *Nechmad ve-naim* (*Milý a příjemný*). Gansovým nejznámějším dílem je však jeho dvoudílná světová kronika *Cemach David* (*Ratolest Davidova*, 1592), pojednávající odděleně o židovských dějinách a o dějinách ostatních národů. Gans čerpal jak ze židovských zdrojů, tak z děl německých kronikářů a své prameny pečlivě citoval. Velmi cenné jsou zvláště pasáže o autorově době. Gansovo dílo tvoří jistý doplněk k rozkvětu židovské světové kultury v renesanční Itálii, kde hebrejskou historiografii oživil **Azarja de Rossi**.

Významným žákem Maharala byl rodák z Horního Švábska **Jom Tov Lipman Heller** (1579–1654) [86: DAVIS]. Dlouho působil jako rabínský soudce v Praze, poté jako moravský zemský rabín v Mikulově, vrchní rabín ve Vídni a v Praze, na sklonku života byl vrchním rabínem a hlavou ješivy v Krakově. Hellerovým nejvýznamnějším dílem je dodnes studovaný komentář k Mišně, *Tosafot Jom Tov* (*Dodatky Jomtova*, 1614–1617). Podobně jako Maharal zastával i Heller reformní názory na náboženskou výchovu a požadoval rozšířené náboženské studium, jehož součástí by byly i poznatky ze středověké židovské filozofie, přírodních věd a astronomie. Roku 1629 byl však Heller zatčen na základě obvinění, že ve svých dílech haní křesťanství a panovnický majestát. Původní rozsudek smrti byl nakonec zmírněn, rabínský úřad v Praze však již vykonávat nesměl. Tyto události vylíčil Heller v autobiografickém spisu *Megilat ejva* (*Svítek protiveství*).

Důležitým představitelem rabínské kultury na Moravě byl **Menachem Mendl Krochmal** (1600–1661), původem z Krakova. Od roku 1636 byl kroměřížským rabínem, roku 1646 se stal rabínem v Prostějově a o dva roky později v Mikulově. Od roku 1650 působil jako moravský zemský rabín, předsedal několika sněmům zemského židovstva a redigoval takzvaný *Ša"j takanot*

(viz výše). Výjimečné místo v rabínské kultuře zaujímá **Rivka**, dcera **rabi Meira Tiktinera** († 1605), autorka příručky etických pravidel pro ženy zvané *Meneket Rivka* (*Rivčina chůva*, 1609). Pocházela z rabínské rodiny a pravděpodobně putovala jako kaza- telka pro ženy po východoevropských obcích. Do Prahy přišla na konci života a zemřela zde.

Z významných učenců pozdější doby je třeba zmínit **Davida Oppenheima** (1664–1736), synovce výše zmíněného dvorského Žida Samuela Oppenheima [41: FREUDENTHAL; 91: GREENBLATT; 101: LIEBEN; 166: NOSEK – SADEK]. V letech 1689–1702 zastával post moravského zemského rabína a poté vrchního pražského (1703) a českého zemského rabína (1715). Vedl ješivy v Mikulově i v Praze a proslul jako velký sběratel hebrejských rukopisů a tisků. Svou sbírku, čítající na sedm tisíc exemplářů, však z obavy před cenzurou přechovával v domě svého tchána v Hannoveru. Roku 1829 se stala základem hebrejské sekce oxfordské Bodleian Library. Nejvýznamnějším českým židovským učen- cem 18. století byl schopný duchovní i politický vůdce a plodný autor řady náboženských děl **Ezechiel Landau** (1713–1793) [89: FLATTO]. Od roku 1754 působil jako vrchní pražský rabín a vedl i zdejší ješivu. Jeho dodnes vlivná halachická responza vyšla pod názvem *Noda bi-(Je)huda* (*Je známo v Judsku*, 1776).

V Praze vznikla **nejstarší hebrejská tiskárna severně od Alp**. První hebrejská kniha – *Sidur* (modlitební kniha pro všední dny a šabat) – zde vyšla již roku 1512. Na další knize, vydané roku 1514, se již podílel Geršom ben Šelomo ha-Kohen, který záhy založil v Praze rodinnou tiskárnu, zvanou Gersonidovská či Kacovská, jež proslula vysokou estetickou kvalitou svých tisků. Počátkem 17. století vznikly v Praze dvě další hebrejské tiskárny a na Moravě se začalo tisknout v Prostějově. V 18. století byly vydávány hebrejské tisky také v Brně a Mikulově [113: NOSEK]. Vydávání hebrejských knih značně komplikovala **cenzura**, spadající až do roku 1781 do působnosti pražského arcibiskupa a tradičně vykonávaná jezuitským řádem. Hebrejští cenzoři, jejichž znalost hebrejštiny, aramejštiny a židovské literatury nebyla obvykle nejlepší, kontrolovali, zda se v židovských textech nevyskytují pasáže proti křesťanství nebo vládci země a zda neobsahují pře-

hnané výroky vyzdvihující Židy. Zvláště koncem 17. a v první půli 18. století nebyly výjimkou razie v židovských tiskárnách, studovnách a domech, jež končily konfiskacemi a ničením knih [157: CERMANOVÁ; 161: KISCH; 164: LIEBEN].

Náboženský život druhé poloviny 17. století rozvířilo **mesianistické hnutí** tureckého Žida Šabataje Cviho [127: SCHOLEM]. Šabataj nebyl prvním falešným mesiášem; podobní proroci, kteří se snažili naplnit židovskou víru v příchod Mesiáše a konečnou spásu lidstva, se vyskytovali již ve středověku. Mesianistické poblouznění několikrát zasáhlo také české země. Ze 16. století je známý pseudomesiáš **Šelomo Molcho**, jehož prapory a roucho byly jako relikvie uctívány v pražské Pinkasově synagoze. **Šabataj Cvi** předpověděl vykoupění na den 15. sivanu roku 5426 (18. červen 1666). Stoupence nalezl hlavně v Polsku, kde bylo židovstvo zdecimováno masakry Bohdana Chmelnického. Řada Židů se vzdávala majetku a chystala se na cestu do Svaté země, kde chtěli očekávat vykoupění. Šabatiánství mělo **ohlas** také mezi **českými Židy** [169; 170: PUTÍK]; když se křesťanské měšťanstvo v Praze dozvědělo o židovském mesiáši, zmocnila se ho nejistota [156: CERMAN]. Téhož roku se Šabataj zdiskreditoval tím, že konvertoval k islámu. Překvapivě se však v Čechách rozšířila zpráva, že konverzi nepřijal a byl ukřižován. Paralela s Ježíšem Kristem zapůsobila zvláště na křesťanské měšťanstvo [156: CERMAN]. Ani po Šabatajově smrti roku 1676 však hnutí nezaniklo, a především na tureckém, italském a polském území dále přežívaly početné skupiny Šabatajových tajných vyznavačů. Věřilo se, že Šabataj žije dál vtělen do některého ze svých nástupců. Na přelomu 17. a 18. století se českých zemí dotkla židovská výprava do Svaté země, jež usilovala modlitbou a pústy uspišit příchod Vykupitele. Její vůdce, kazatel Jehuda Chasid, navštívil na jaře 1700 i Prahu a přiměl k účasti na výpravě i některé Židy z Čech a Moravy [66; 67: PUTÍK]. Ani nezdar této akce však mesianistická očekávání nezahubil. Známa je kauza pražského vrchního rabína a uznávaného učence **Jonatana Eybeschütze** (1690–1764), jenž musel čelit podezření, že sympatizuje se šabatiány. Vleklé spory o jeho šabatiánství rozdělily tehdejší rabíny na dva tábory.

V polovině 18. století se objevila nová verze mesiášského hnutí, jejímž původcem byl turecký Žid, pocházející ze šabatiánské rodiny **Jakob Frank** (1726?–1791) [87: DAWIDOVICZ; 107; 108: MACIEJKO]. Nový pseudomesiáš se sice narodil v polském Podolí, ale od dětství žil v Osmanské říši. Roku 1755 se vrátil do Polska. Vystupoval zde jako emisar tureckých šabatiánů, byl však odhalen a opět se vrátil do Osmanské říše, kde konvertoval k islámu. Do sporů se šabatiány v Polsku byla mezitím zatažena i katolická církev, před kterou se Frankovi stoupenci prezentovali jako odpůrci Talmudu, které židovští rabíni potlačují proto, že je jejich víra blížká křesťanství. Vzájemný boj zašel dokonce tak daleko, že frankisté neváhali potvrdit, že Židé používají k rituálním účelům křesťanskou krev, čímž zapříčinili mimo jiné veřejné pálení Talmudu. Frankisté získali navrch a Frank se vrátil z tureckého exilu do Polska. Roku 1759 konvertoval ke katolictví, záhy byl však nařčen, že jeho křesťanská víra není upřímná a od roku 1760 byl třináct let vězněn v klášteře v Czenstochowe. Zde však měl velmi volný režim, přijímal tu své stoupence, provozoval tajné rituály a vysílal emisary k Židům v Polsku, na Ukrajině, na Moravě a v Uhrách. V této době získal **četné stoupence mezi moravskými Židy**. Po prvním dělení Polska roku 1772 Rusové Franka propustili a on se usídlil v Brně, kde si zřídil vlastní dvůr se služebnictvem [139: ŽÁČEK]. Šířil dále svou víru, navázal styky s Josefem II. a snažil se být přijat mezi společenskou elitu. Z Brna odešel až roku 1786, kdy se schylovalo k válce s Osmanskou říší, do Offenbachu (dnes na okraji Frankfurtu nad Mohanem). Zemřel roku 1791, ale jeho dcera Ewa Franková, jež korespondovala s Casanovou, vedla hnutí dál až do roku 1815. Hlavními frankistickými centry na konci 18. století byly kromě Offenbachu Varšava a **Praha**, kde stály v čele hnutí rodiny Hönigsberg a Wehle. Rabíni v Čechách i na Moravě oponovali jak šabatiánství, tak frankismu. Na podzim 1800, kdy frankisté očekávali konec světa, přerostly vyhrčené nálady v pražském ghettu dokonce v pouliční nepokoje.

Zatímco šabatiánství i frankismus postupem času takřka vymizely, **chasidské hnutí**, které se objevilo ve druhé čtvrtině 18. století, mělo dlouhotrvající dopad. Toto hnutí náboženské obnovy se silnými pietistickými a mystickými kořeny mělo svůj po-

čátek v jihovýchodním Polsku a jeho zakladatelem byl **Jisrael ben Eliezer Baal Šem Tov** (1698/1700–1760). Reagovalo na ztrátu víry v tradiční instituce židovské komunity a na nábožensko-etickou krizi židovské společnosti v důsledku šabatianismu a frankismu. V čele hnutí stáli charismatičtí neformální vůdci (cadikim – spravedliví), jejichž pozice byla založena na jejich duchovní autoritě a uznání jejich stoupenců. Chasidské hnutí, jež zdůrazňovalo především význam extatické modlitby, pokory a spojení s Bohem, se setkalo s odporem tradičních židovských autorit i židovských osvícenců. Pro své spojení s odlišnou kulturou lidových vrstev východoevropského židovstva se chasidé setkávali s nepochopením také ze strany civilizovaných Židů střední a západní Evropy. České země chasidismus příliš nezasáhl; do habsburské monarchie pronikal zvláště po prvním dělení Polska roku 1772, kdy se Halič stala součástí monarchie. Mezi jeho nemnohé stoupence na Moravě patřil v 18. století mikulovský rabín Šmuel Šmelke Horovic (1726–1778) [114: NOSEK]. Šmelke působil po většinu života jako rabín v řadě polských a haličských židovských komunit a proti jeho nástupu do funkce moravského zemského rabína roku 1773 se zformovala silná opozice. Do svého působišťe přivedl chasidskou kulturu, která zde působila nezvykle. Během 19. století se chasidismus rozrostl ve východní Evropě v široké lidové hnutí. Je živoucí dodnes a silné chasidské komunity existují v Izraeli a USA.

* * *

V otázce výzkumu židovských dějin je samozřejmě možno upozornit na mnoho pozoruhodných pramenů, zanedbaných typů pramenů a dílčích problémů. Největším desideratem je však integrace Židů do obrazu českých dějin. Jedná se tedy především o metodologický a kognitivní úkol. Teprve poté, co se postavy a problémy židovských dějin stanou součástí interpretace českých dějin, a poté, co budou odpovídajícím způsobem přeformulována výkladová schémata a změněn výběr významných badatelských problémů, se uskuteční přechod od národní koncepce dějin k multikulturní koncepci dějin.

Výběrová bibliografie

Obecné dějiny Židů

1. Salo Wittmayer BARON, *A Social and Religious History of the Jews* 1–27, New York 1952–1983
2. Hayim H. BEN-SASSON (ed.), *A History of the Jewish People*, Cambridge, Mass. 1976. (1. vyd. hebr. Tel Aviv 1969)
3. Mordechai BREUER – Michael GRAETZ, *Deutsch-jüdische Geschichte in der frühen Neuzeit I. Tradition und Aufklärung 1600–1780*, München 1996
4. Simon DUBNOW, *Weltgeschichte des jüdischen Volkes* 1–10, Berlin 1925–1929
5. *Encyclopaedia Judaica* 1–22, Detroit 2006 (2. vyd.)
6. Heinrich GRAETZ, *Geschichte der Juden. Von den ältesten Zeiten bis auf die Gegenwart* 1–11, Leipzig 1853–1875
7. Gershon David HUNDERT (ed.), *The YIVO Encyclopedia of Jews in Eastern Europe* 1–2, New Haven – London 2008
8. *The Jewish Encyclopedia* 1–12, New York 1901–1906
9. Isaak Markus JOST, *Geschichte der Israeliten seit der Zeit der Makkabäer bis auf unsere Tage* 1–9, Berlin 1820–1828
10. Jacob KATZ, *Tradition and Crisis. Jewish Society at the End of the Middle Ages*, New York 1993 (1. vyd. hebr. Jerusalem 1958)
11. Nachman KROCHMAL, *More nevuchej-ha-zman* (= Průvodce zbloudilých naší doby), Lemberg 1851

Historiografie, bibliografie

12. Salo W. BARON, *History and Jewish Historians. Essays and Addresses*, Philadelphia 1964
13. Michael BRENNER – David N. MYERS (edd.), *Jüdische Geschichtsschreibung heute. Themen, Positionen, Kontroversen*, München 2002
14. Shemuel FEINER, *Haskala and History. The Emergence of a Modern Jewish Historical Consciousness*, Oxford – Portland 2002 (1. vyd. hebr. 1995)
15. Amos FUNKENSTEIN, *Perceptions of Jewish History*, Berkeley 1993
16. Julius FÜRST, *Bibliotheca Judaica. Bibliographisches Handbuch umfassend die Druckwerke der jüdischen Literatur einschliesslich der über Juden und Judentum veröffentlichten Schriften* 1–3, Leipzig 1849–1863
17. Jonathan KAPLAN (ed.), *2000 Books and More. An Annotated and Selected Bibliography of Jewish History and Thought*, Jerusalem 1983
18. Samuel D. KASSOW, *Historiography*, in: Gershon David Hundert (ed.), *The YIVO Encyclopedia of Jews in Eastern Europe* 1, New Haven – London 2008, s. 721–728
19. Lenka MATUŠÍKOVÁ, *History of the Jews and Jewish Communities in the Seventeenth to Nineteenth Centuries in Czech Popular Educational and Specialist Literature of the Last Decade*, *Judaica Bohemiae* 40, 2004, s. 277–290

20. Otto MUNELES, *Bibliografický přehled židovské Prahy*, Praha 1952
21. Daniel POLAKOVIČ, *Professor Vladimír Sadek. Bibliography of Works*, *Judaica Bohemiae* 39, 2003, s. 310–326
22. Ada RAPOPORT-ALBERT (ed.), *Essays in Jewish Historiography* (= History and Theory Beiheft 27), Wesleyan University 1988
23. Nils RÖMER (ed.), *Heinrich Graetz, Die Konstruktion der jüdischen Geschichte*, Düsseldorf 2000
24. Vladimír SADEK, *Dr. Otto Muneles und sein wissenschaftliches Werk*. 8. 1. 1894–4. 3. 1967, *Judaica Bohemiae* 3, 1967, č. 2, s. 73–78
25. Vladimír SADEK – Jiřina ŠEDINOVÁ, *Judaica Bohemiae I–XXV (1965–1989). Bibliography*, *Judaica Bohemiae* 26, 1990, č. 1
26. Moritz STEINSCHNEIDER, *Die Geschichtsliteratur der Juden in Druckwerken und Handschriften I. Bibliographie der hebräischen Schriften*, Frankfurt am Main 1905
27. Jiřina ŠEDINOVÁ, *Vladimír Sadek (22. 9. 1932–31. 5. 2008). Scholar and Teacher*, *Judaica Bohemiae* 44, 2009, č. 1, s. 115–119
28. Helmut TEUFEL, *Neue Literatur zur Geschichte der Juden in Böhmen und Mähren*, *Aschkenas* 4, 1994, č. 2, s. 531–536
29. Helmut TEUFEL, *Neuere Literatur zur Geschichte der Juden in Böhmen und Mähren (Berichtszeitraum 1945–1990)*, *Aschkenas* 1, 1991, s. 173–193
30. Helmut TEUFEL, *Zehn Jahre Projekt „Bohemia, Moravia et Silesia Judaica“ (1999–2009)*, *Judaica Bohemiae* 44, 2009, č. 2, s. 115–119
31. Magda VESELSKÁ, *Bestii navzdory. Židovské muzeum v Praze 1906–1940*, Praha 2006
32. Yosef Hayim YERUSHALMI, *Zakhor. Jewish History and Jewish Memory*, Seattle 1982

Čeští Židé raného novověku

33. Josef BERGL, *Judaica v archivu ministerstva vnitra v Praze*, *Sborník archivu ministerstva vnitra* 6, 1933, s. 1–64
34. Bohumil BONDY – František DVORSKÝ, *K historii Židů v Čechách, na Moravě a v Slezsku 906 až 1620. Zur Geschichte der Juden in Böhmen, Mähren und Schlesien von 906 bis 1620* 1–2, Praha 1906
35. Ivo CERMAN, *Familiant Laws*, in: Gershon David Hundert (ed.), *The YIVO Encyclopedia of Jews in Eastern Europe* 1, New Haven – London 2008, s. 493–494
36. Ivana EBELOVÁ a kol., *Etnografický atlas Čech, Moravy a Slezska V. Židovské obyvatelstvo v Čechách v letech 1792–1794*, Praha 2007
37. Ivana EBELOVÁ a kol., *Soupis židovských familiantů v Čechách z roku 1783*, 1, Praha 2008
38. Ivana EBELOVÁ a kol., *Soupis židovských rodin v Čechách z roku 1793*, 1–5, Praha 2002–2006

39. Alfred ENGEL, *Die Ausweisung der Juden aus den königlichen Städten Mährens und ihre Folgen*, *Jahrbuch der Gesellschaft für Geschichte der Juden in der Tschechoslovakischen Republik* 2, 1930, s. 50–96
40. Anita FRANKOVÁ, *Erfassung der jüdischen Bevölkerung in Böhmen im 18. und in der ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts und die Bestrebungen, den Anteil der jüdischen Bevölkerung einzuschränken, im Lichte einiger historischen Quellen*, *Judaica Bohemiae* 6, 1970, č. 2, s. 54–69
41. Max FREUDENTHAL, *David Oppenheim als mährischer Landrabbiner*, *Monatsschrift für Geschichte und Wissenschaft des Judentums* 46, 1902, č. 5–6, s. 262–274
42. Hugo GOLD, *Die Juden und Judengemeinden Böhmens in Vergangenheit und Gegenwart*, Brünn 1934
43. Hugo GOLD, *Die Juden und Judengemeinden Mährens in Vergangenheit und Gegenwart*, Brünn 1929
44. Jan HEŘMAN, *Jewish Community Archives from Bohemia and Moravia*, *Judaica Bohemiae* 7, 1971, č. 1
45. Tobias JAKOBOVITS, *Die Erlebnisse des Oberrabbiners Simon Spira Wedeles in Prag (1640–1679)*, *Jahrbuch der Gesellschaft für Geschichte der Juden in der Tschechoslovakischen Republik* 4, 1932, s. 253–296
46. Tobias JAKOBOVITS, *Die Judenabzeichen in Böhmen*, *Jahrbuch der Gesellschaft für Geschichte der Juden in der Tschechoslovakischen Republik* 3, 1931, s. 145–184
47. Tobias JAKOBOVITS, *Jüdisches Gemeindeleben in Kolin (1763 bis 1768)*, *Jahrbuch der Gesellschaft für Geschichte der Juden in der Tschechoslovakischen Republik* 1, 1929, s. 332–368
48. Tobias JAKOBOVITS, *Das Prager und böhmische Landesrabbinat Ende des siebzehnten und Anfang des achtzehnten Jahrhunderts*, *Jahrbuch der Gesellschaft für Geschichte der Juden in der Tschechoslovakischen Republik* 5, 1933, s. 79–133
49. Hillel J. KIEVAL, *Bohemia and Moravia*, in: Gershon David Hundert (ed.), *The YIVO Encyclopedia of Jews in Eastern Europe* 1, New Haven – London 2008, s. 203–211
50. Hillel J. KIEVAL, *Languages of Community. The Jewish Experience in the Czech Lands*, Berkeley 2000
51. Pavel KOČMAN, *Die Juden im ersten erhaltenen mährischen Kataster – Lahnregister*, *Judaica Bohemiae* 39, 2003, s. 104–192
52. Pavel KOČMAN, *Mährische Juden und christliche Justiz im 16. Jahrhundert*, in: Sabine Hödl – Peter Rauscher – Barbara Staudinger (edd.), *Hofjuden und Landjuden. Jüdisches Leben in der Frühen Neuzeit*, Berlin–Wien 2004, s. 363–386
53. Pavel KOČMAN, *Moravští židé a křesťanská justice v 16. a 17. století*, *Jižní Morava* 39, 2003, sv. 42, s. 7–19

54. Pavel KOCMAN, *Židé na Moravě podle lánových rejstříků*, *Židé a Morava* 8, 2001, s. 7–28
55. Heinrich KOPETZ, *Versuch einer systematischen Darstellung der in Böhmen bezüglich der Juden bestehenden Gesetze und Verordnungen*, Prag 1846
56. Hana LEGNEROVÁ, *Self Government of Jewish Communities in Nobility-Owned Towns in the Second Half of the Seventeenth and Beginning of the Eighteenth Centuries – Roudnice nad Labem, Postoloprty and Udlice*, *Judaica Bohemiae* 39, 2003, s. 5–32
57. Vera LEININGER, *Auszug aus dem Ghetto. Rechtsstellung und Emazipationsbemühungen der Juden in Prag in der ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts*, Singapore 2006
58. Vladimír LIPSCHER, *Zwischen Kaiser, Fiskus, Adel, Zünften. Die Juden im Habsburgerreich des 17. und 18. Jahrhunderts am Beispiel Böhmens und Mährens*, Zürich 1983
59. Lenka MATUŠÍKOVÁ, *Die Juden im ersten böhmischen Kataster 1653–1655*, *Judaica Bohemiae* 37, 2002, s. 5–91
60. Otto MUNELES – Jan HERMAN (edd.), *Prague Ghetto in the Renaissance Period*, Praha 1965
61. Bedřich NOSEK, *Soziale Differenzierungen und Streitigkeiten in jüdischen Kultusgemeinden der Böhmischem Ländern im 17. Jahrhundert und Entstehung der „Landesjudenschaft“*, *Judaica Bohemiae* 12, 1976, č. 2, s. 59–92
62. Tomáš PĚKNÝ, *Historie Židů v Čechách a na Moravě*, Praha 1993
63. Alexandr PUTÍK – Olga SIXTOVÁ, *Dějiny Židů v Čechách a na Moravě. Od počátků po emancipaci* (= Průvodce expozicí, Židovské muzeum v Praze), Praha 2005
64. Alexandr PUTÍK, *Hebrejský nápis na krucifixu na Karlově mostě*, *Židovská ročenka* 5758 (1997–1998), s. 33–45
65. Alexandr PUTÍK, *The Hebrew Inscription on the Crucifix at Charles Bridge in Prague. The Case of Elias Backoffen and Berl Tabor in the Appellation Court*, *Judaica Bohemiae* 32, 1996, s. 26–103
66. Alexandr PUTÍK, *The Prague Jewish Community in the Late 17th and the Early 18th Century*, *Judaica Bohemiae* 35, 1999, s. 4–140
67. Alexandr PUTÍK, *Prague Jews and Judah Hasid. A Study on the Social, Political and Religious History of the Late Seventeenth and Early Eighteenth Centuries I–II*, *Judaica Bohemiae* 38, 2002 s. 72–105; 39, 2003, s. 53–92
68. František ROUBÍK, *Plánky obcí v Čechách s vyznačením židovských obydlí z roku 1727*, *Časopis Společnosti přátel starožitností českých*, 1931, s. 49–68
69. Käthe SPIEGEL, *Die Prager Juden zur Zeit des Dreißigjährigen Kriegs*, in: Samuel Steinherz (ed.), *Die Juden in Prag. Die Bilder aus ihrer Tausendjährigen Geschichte. Festgabe der Loge Praga des Ordens B'nai B'rith zum Gedenktage ihres 25jährigen Bestandes*, Prag 1927, s. 107–186

70. Samuel STEINHERZ (ed.), *Die Juden in Prag. Die Bilder aus ihrer Tausendjährigen Geschichte. Festgabe der Loge Praga des Ordens B'nai B'rith zum Gedenktage ihres 25jährigen Bestandes*, Prag 1927
71. Jiřina ŠEDINOVÁ, *The Jewish Town in Prague*, in: Eliška Fučíková a kol. (edd.), *Rudolf II and Prague. The Imperial Court and Residential City as the Cultural and Spiritual Heart of Central Europe*, Prague – London – Milan 1997, s. 302–309
72. Jiřina ŠEDINOVÁ, *Židovské ženy v Praze v 16.–18. století*, *Documenta Pragensia* 13, 1996, s. 91–100
73. Helmut TEUFEL, *Die Aufnahme niederösterreichischer Juden in Mähren nach der Vertreibung von 1670/71*, in: Thomas Winkelbauer (ed.), *Kontakte und Konflikte. Böhmen, Mähren und Österreich. Aspekte eines Jahrtausends gemeinsamer Geschichte*, Horn – Waidhofen an der Thaya 1993, s. 203–214
74. Helmut TEUFEL, *Zur politischen und sozialen Geschichte der Juden in Mähren, vom Antritt der Habsburger bis zur Schlacht am Weissen Berg (1526–1620)*, Erlangen 1971
75. Václav ŽÁČEK, *Po požáru pražského ghetta r. 1754*, *Ročenka Společnosti pro dějiny židů v Československé republice* 6, 1934, s. 157–187

Intelektuální, náboženské a literární dějiny Židů

76. Mordechai BREUER (ed.), *David Gans, Sefer Tzemah David*, Jerusalem 1983
77. Mordechai BREUER, *Modernism and Traditionalism in Sixteenth-Century Jewish Historiography. A Study of David Gans' Tzemah David*, in: Bernard Cooperman (ed.), *Jewish Historiography in the Sixteenth Century*, Cambridge 1983, s. 49–88
78. Iveta CERMANOVÁ, *„Děje časů“ – židovské „vyprávění o marnivostech světa“ z konce 18. století*, *Časopis Národního muzea – A* 171, 2002, č. 3–4, s. 165–178
79. Iveta CERMANOVÁ (roz. VONDRÁŠKOVÁ), *„The Events of Times“ by Abraham Trebitsch of Mikulov (Nikolsburg). The Chronicle and Its Relationship to the Development of the Modern Historiography*, *Judaica Bohemiae* 37, 2001, s. 92–144
80. Iveta CERMANOVÁ, *Francouzská revoluce a napoleonské války v díle židovského kronikáře Abrahama Trebitsche z Mikulova*, in: Zdeněk Nešpor (ed.), *Mezi náboženstvím a politikou. Lidová kultura raného novověku* (= Sešity Ústavu českých dějin – řada A. Sborníky, sv. 2), Praha 2005, s. 79–89
81. Iveta CERMANOVÁ, *The Second Part of the Chronicle “The Events of Times” (“Qorot Ha-Ittim”) by Abraham Trebitsch of Mikulov (Nikolsburg). A Contribution to the Research of 19th-Century Jewish Historiography*, *Judaica Bohemiae* 40, 2004, s. 22–60
82. Iveta CERMANOVÁ (roz. VONDRÁŠKOVÁ), *Židovský historismus v Čechách a na Moravě na počátku 19. století*, in: Pocta profesoru Jaroslavu

- Oliveriovi (= Acta Universitatis Carolinae. Philosophica et Historica 2, 2001), Praha 2003, s. 131–144
83. Joseph DAN, *Yehudah Leib ben Betsal'el*, in: Gershon David Hundert (ed.), *The YIVO Encyclopedia of Jews in Eastern Europe 2*, New Haven – London 2008, s. 2049–2050
84. Abraham DAVID (ed.), *A Hebrew Chronicle from Prague, C. 1615*, Alabama 1993 (1. vyd. hebr. 1984)
85. Joseph DAVIS, *The Legend of Maharal Before the Golem*, *Judaica Bohemiae* 44, 2009, č. 2, s. 41–59
86. Joseph DAVIS, *Yom-Tov Lipmann Heller. Portrait of a Seventeenth-Century Rabbi*, Oxford – Portland 2004
87. Klaus DAWIDOVICZ, *Jacob Frank, der Messias aus dem Ghetto*, Frankfurt am Main 1998
88. Jana DOLEŽELOVÁ – Alexandr PUTÍK – Jiřina ŠEDINOVÁ, *Židovské tradice a zvyky*, Praha 1992
89. Sharon FLATTO, *Landau Yehezkel ben Yehudah*, in: Gershon David Hundert (ed.), *The YIVO Encyclopedia of Jews in Eastern Europe 1*, New Haven – London 2008, s. 966–968
90. Michal S. GALAS, *Sabbatianism*, in: Gershon David Hundert (ed.), *The YIVO Encyclopedia of Jews in Eastern Europe 2*, New Haven – London 2008, s. 1648–1650
91. Rachel GREENBLATT, *Oppenheim David*, in: Gershon David Hundert (ed.), *The YIVO Encyclopedia of Jews in Eastern Europe 2*, New Haven – London 2008, s. 1287–1288
92. Moritz GRÜNWARD, *Jungbunzlauer Rabbiner*, *Das jüdische Centralblatt* 7, November 1888, s. 69–93
93. Moritz GRÜNWARD, *Rabbi Salomo Ephraim Luntschitz, Oberrabbiner in Prag vom Jahre 1604–1618. Ein Lebensbild*, Frankfurt am Main 1892
94. Louise HECHT, *Ein jüdischer Aufklärer in Böhmen. Der Pädagoge und Reformator Peter Beer (1758–1838)*, Köln 2008
95. Moše IDEL, *Kabala. Nové pohledy*, Praha 2004 (1. vyd. Yale 1988)
96. Ruth KESTENBERG-GLADSTEIN, *Neuere Geschichte der Juden in den böhmischen Ländern I. Das Zeitalter der Aufklärung 1780–1830*, Tübingen 1969
97. Hillel J. KIEVAL, *Pursuing the Golem of Prague. Jewish Culture and Invention of Tradition*, *Modern Judaism* 17, 1997, č. 1, s. 1–20
98. Guido KISCH, *Die Prager Universität und die Juden. Mit Beiträgen zur Geschichte des Medizinstudiums*, *Jahrbuch der Gesellschaft für Geschichte der Juden in der Čechoslovakischen Republik* 6, 1934, s. 1–144
99. Gutmann KLEMPERER, *Pražský rabinát*, Praha 2008
100. Gutmann KLEMPERER, *The Rabbis of Prague. A History of the Rabbinate of Prague from the Death of Rabbi Loew B. Bezalel to the Present (1609–1879)*, *Historia Judaica* 12, 1950, č. 1, s. 33–66; 12, 1950, č. 2, s. 143–152; 13, 1951, č. 1, s. 55–82

101. Salomon Hugo LIEBEN, *David Oppenheim*, *Jahrbuch der Jüdisch-Literarischen Gesellschaft* 19, 1928, s. 1–38
102. Salomon Hugo LIEBEN, *Handschriftliches zur Geschichte der Juden in Prag in den Jahren 1744–1754*, *Jahrbuch der Jüdisch-Literarischen Gesellschaft* 2, 1904, s. 267–330; 3, 1905, s. 241–276
103. Salomon Hugo LIEBEN, *Igereth Machalath, eine hebräische Chronik des 18. Jahrhunderts*, *Jahrbuch der Gesellschaft für Geschichte der Juden in der Čechoslovakischen Republik* 2, 1930, s. 293–402
104. Salomon Hugo LIEBEN, *Megillath Samuel*, *Jahrbuch der Gesellschaft für Geschichte der Juden in der Čechoslovakischen Republik* 9, 1938, s. 307–342
105. Salomon Hugo LIEBEN, *Rabbi Eleazar Fleckeles*, *Jahrbuch der Jüdisch-Literarischen Gesellschaft* 10, 1912, s. 1–33
106. Salomon Hugo LIEBEN, *Die Ramschak-Chronik*, *Jahrbuch der Gesellschaft für Geschichte der Juden in der Čechoslovakischen Republik* 1, 1929, s. 369–409
107. Pawel MACIEJKO, *Frankism*, in: Gershon David Hundert (ed.), *The YIVO Encyclopedia of Jews in Eastern Europe 1*, New Haven – London 2008, s. 540–544
108. Pawel MACIEJKO, *The Frankist Movement in Poland, the Czech Lands, and Germany 1755–1816* (= Ph.D. Dissertation), Oxford 2004
109. Raphael MAHLER, *Hasidism and the Jewish Enlightenment. Their Confrontation in Galicia and Poland in the First Half of the Nineteenth Century*, Philadelphia 1985
110. Otto MUNELES, *Die hebräische Literatur auf dem Boden der ČSSR*, *Judaica Bohemiae* 5, 1969, č. 2, s. 108–139
111. André NEHER, *Les puits de l'exil. La théologie dialectique du Maharal de Prague (1512–1609)*, Paris 1966
112. André NEHER, *Studna exilu. Tradice a modernost. Myšlenkový svět Jehudy ben Becalel – rabi Löwa, pražského MaHaRaLa (1512–1609)*, Praha 1993 (1. fr. vyd. 1991)
113. Bedřich NOSEK, *Katalog mit der Auswahl hebräischer Drucke Prager Provenienz I. Drucke der Gersoniden im 16. und 17. Jahrhundert*, *Judaica Bohemiae* 10, 1974, č. 1, s. 13–41
114. Bedřich NOSEK, *Shemuel Shmelke ben Tsvi Hirsch ha-Levi Horovits. Legend and Reality*, *Judaica Bohemiae* 21, 1985, č. 2, s. 75–94
115. Alexandr PUTÍK (ed.), *Cesta života. Rabi Jehuda Leva ben Becalel (kol. 1525–1609)*, Praha 2009
116. Alexandr PUTÍK – Daniel POLAKOVIČ, *Jehuda Leva ben Becalel řečený Maharal. Studie k rodopisu a životopisu*, in: Alexandr Putík (ed.), *Cesta života. Rabi Jehuda Leva ben Becalel (kol. 1525–1609)*, Praha 2009, s. 29–83
117. Alexandr PUTÍK, *The Prague Sojourn of Rabbi Jacob Emden as Depicted in his Autobiography Megillat Sefer*, *Judaica Bohemiae* 42, 2006, s. 53–124

118. Vladimír SADEK, *Die jiddische Version der Familienmegilla „Vorhangpurim“ aus dem Jahre 1623*, *Judaica Bohemiae* 4, 1968, č. 1, s. 73–78
119. Vladimír SADEK – Jiřina ŠEDINOVÁ, *Peter Beer (1758–1838). Penseur éclairé de la Vieille ville juive de Prague*, *Judaica Bohemiae* 13, 1977, č. 1, s. 7–28
120. Vladimír SADEK, *Rabbi Löw und sein Bild des Menschen*, *Judaica Bohemiae* 26, 1990, č. 2, s. 72–83
121. Vladimír SADEK, *Le système cosmologique de Shabtaj Sheftl ben Akiba Horowitz (vers 1565–1619)*, *Judaica Bohemiae* 3, 1967, č. 1, s. 18–25
122. Vladimír SADEK, *Židovská mystika v Praze*, Praha 1992
123. Moshe SAMET, *Eybeschütz Yonathan*, in: Gershon David Hundert (ed.), *The YIVO Encyclopedia of Jews in Eastern Europe* 1, New Haven – London 2008, s. 486–488
124. Stanislav SEGERT – Karel BERÁNEK, *Orientalistik an der Prager Universität I. 1348–1848*, Praha 1967
125. Byron L. SHERWIN, *Mystical Theology and Social Dissent. The Life and Works of Judah Loew of Prague*, London 1983
126. Byron L. SHERWIN, *Paradox a ironie. Myšlení Jehudy Löwa z Prahy*, in: Alexandr Putík (ed.), *Cesta života. Rabi Jehuda Leva ben Becalel (kol. 1525–1609)*, Praha 2009, s. 84–122
127. Gershom SCHOLEM, *Sabbatai Sevi. The Mystical Messiah*, Princeton 1973
128. Michael K. SILBER, *Fleckeles Elea'zar ben David*, in: Gershon David Hundert (ed.), *The YIVO Encyclopedia of Jews in Eastern Europe* 1, New Haven – London 2008, s. 517–518
129. Pavel SLÁDEK, *Maharal's Anthropology. Toward Defining the Limits of his Humanism*, *Judaica Bohemiae* 44, 2009, č. 2, s. 5–40
130. Pavel SLÁDEK, *Malá encyklopedie rabínského judaismu*, Praha 2008
131. Jiřina ŠEDINOVÁ, *David Gans a jeho hebrejský spis Cemach David (= Dis. FF UK) Praha 1973*
132. Jiřina ŠEDINOVÁ, *Hebrejský literární pramen k obležení Prahy v roce 1648*, *Časopis Národního muzea – A* 156, 1987, č. 1–2, s. 41–51
133. Jiřina ŠEDINOVÁ, *Hebrew Lyrico-Epic Poetry of the 17th Century in Literary Context of Bohemia and Moravia*, *Judaica Bohemiae* 26, 1990, č. 2, s. 84–101
134. Jiřina ŠEDINOVÁ, *Hebrew Literary Sources to the Czech History of the First Half of the 17th Century. End of the Thirty Years' War in the Testimonies of Contemporaries*, *Judaica Bohemiae* 23, 1987, č. 1, s. 38–57
135. Jiřina ŠEDINOVÁ, *Hebrew Literature as a Source of Information on the Czech History of the First Half of the 17th Century. The Reflection of the Events in Contemporary Hebrew Poetry*, *Judaica Bohemiae* 20, 1984, č. 1, s. 3–30
136. Jiřina ŠEDINOVÁ, *Old Czech Legends in the Work of David Gans (1592)*, *Judaica Bohemiae* 14, 1978, č. 2, s. 89–112
137. Jiřina ŠEDINOVÁ, *Osudy pražských Židů od konce 16. do poloviny 17. století v soudobé hebrejské literatuře*, *Documenta Pragensia* 19, 2001, s. 113–122

138. Dana VESELSKÁ, *Nechť mu Bůh dá vyrůst. Narození dítěte v kultuře a zvycích českých a moravských Židů*, Praha 2009
139. Václav ŽÁČEK, *Dva příspěvky k dějinám frankismu v českých zemích*, *Ročenka Společnosti pro dějiny židů v Československé republice* 9, 1938, s. 341–398

Dvorní Židé, hospodářské dějiny

140. Max GRÜNWARD, *Samuel Oppenheimer und sein Kreis*, Wien 1913
141. Jan HEŘMAN, *Die wirtschaftliche Betätigung und die Berufe der Prager Juden vor ihrer Ausweisung im Jahre 1541*, *Judaica Bohemiae* 4, 1968, č. 1, s. 20–63
142. Jonathan ISRAEL, *European Jewry in the Age of Mercantilism 1550–1750*, Oxford 1985
143. Tobias JAKOBOVITS, *Die jüdischen Zünfte in Prag*, *Jahrbuch der Gesellschaft für Geschichte der Juden in der Čechoslovakischen Republik* 8, 1936, s. 57–146
144. David KAUFMANN, *Samson Wertheimer, der Oberhoffactor und Landesrabbiner (1658–1724) und seine Kinder*, Wien 1888
145. Ruth KESTENBERG-GLADSTEIN, *Wirtschaftsgeschichte der böhmischen Landjuden des 18. Jahrhunderts*, *Judaica Bohemiae* 3, 1967, č. 2, s. 101–134
146. Arnošt KLÍMA, *Manufakturní období v Čechách*, Praha 1955
147. Hana LEGNEROVÁ – Petr KOPIČKA, *Jews, Burghers and Lords. Social and Economic Relations in the Town of Roudnice nad Labem (Raudnitz) 1592–1619*, *Judaica Bohemiae* 41, 2005, s. 5–43
148. Václav PEŠÁK, *Židovská berně v Čechách r. 1527–1529*, *Ročenka Společnosti pro dějiny židů v Československé republice* 7, 1935, s. 1–28
149. Michael RACHMUTH, *Zur Wirtschaftsgeschichte der Prager Juden*, *Jahrbuch der Gesellschaft für Geschichte der Juden in der Čechoslovakischen Republik* 5, 1933, s. 9–78
150. Selma STERN, *The Court Jew. A Contribution to the History of the Period of Absolutism in Central Europe*, Philadelphia 1950
151. Helmut TEUFEL, *Obchodníci, dvorní faktori a židovští hauzíři. Tisíc let židovských vztahů mezi Čechami, Moravou a Rakouskem*, in: *Kultury na hranici. Jižní Čechy – Jižní Morava – Waldviertel – Weinviertel*, Vídeň 1995, s. 117–122
152. Aleš VALENTA, *The Jew Joachim Cantor and Chlumec Domain of Count Kinský in the Second Half of the Eighteenth Century*, *Judaica Bohemiae* 39, 2003, s. 33–52
153. Aleš VALENTA, *Jüdische Kredite des böhmischen Adels im 17. und 18. Jahrhundert*, *Judaica Bohemiae* 44, 2009, č. 2, s. 44–95

Židé a křesťané. Antisemitismus

154. Josef BERGL, *Die Ausweisung der Juden aus Prag im Jahre 1744*, in: Samuel Steinherz (ed.), *Die Juden in Prag. Die Bilder aus ihrer tausendjährigen*

- Geschichte. Festgabe der Loge Praga des Ordens B'nai B'rith zum Gedenktage ihres 25jährigen Bestandes, Prag 1927, s. 187–247
155. Josef BERGL, *Das Exil der Prager Judenschaft von 1745 bis 1748*, Jahrbuch der Gesellschaft für Geschichte der Juden in der Čechoslovakischen Republik 1, 1929, s. 225–293
156. Ivo CERMAN, *Anti-Jewish Superstitions and the Expulsion of the Jews from Vienna in 1670*, *Judaica Bohemiae* 36, 2000, s. 5–33
157. Iveta CERMANOVÁ, *Na rozhraní křesťanského a židovského světa. Příběh hebrejského cenzora a klementinského knihovníka Karla Fischera (1757–1844)*, Praha 2007
158. Iveta CERMANOVÁ, *Protizidovské bouře v Praze roku 1744. Židovský a křesťanský pohled*, *Židovská ročenka* 5767, 2006/2007, s. 47–62
159. Abraham DAVID, *The Prague Maharal and his Participation in the Jewish-Christian Polemics*, *Judaica Bohemiae* 33, 1997, s. 44–46
160. Jan HEŘMAN, *The Conflict between Jewish and Non-Jewish Population of Bohemia Before the 1541 Banishment*, *Judaica Bohemiae* 6, 1970, č. 2, s. 39–53
161. Guido KISCH, *Die Zensur jüdischer Bücher in Böhmen*, Jahrbuch der Gesellschaft für Geschichte der Juden in der Čechoslovakischen Republik 2, 1930, s. 456–490
162. Jiří KUDĚLA, *Zeitgenössische Reaktionen auf die josephinische Toleranz der Juden in Böhmen und Mähren*, *Judaica Bohemiae* 32, 1996, s. 115–144
163. Otto Dov KULKA, *Comenius and Maharal. The Historical Background of the Parallels in their Teachings*, *Judaica Bohemiae* 27, 1991, č. 1–2, s. 17–30
164. Salomon Hugo LIEBEN, *Beiträge zur Geschichte der Zensur hebräischer Drucke in Prag*, *Soncino-Blätter. Beiträge zur Kunde des jüdischen Buches* 3, 1929, č. 1, s. 51–55
165. Salomon Hugo LIEBEN, *Briefe von 1744–1748 über die Austreibung der Juden aus Prag*, Jahrbuch der Gesellschaft für Geschichte der Juden in der Čechoslovakischen Republik 4, 1932, s. 353–480
166. Bedřich NOSEK – Vladimír SADEK, *Georgio Diodato und David Oppenheim*, *Judaica Bohemiae* 6, 1970, č. 1, s. 5–27
167. Jaroslav PROKEŠ, *Novobydžovské ghetto a t. zv. sekta bydžovských Israelitů v polovici osmnáctého století*, *Ročenka Společnosti pro dějiny židů v Československé republice* 8, 1936, s. 147–273
168. Jaroslav PROKEŠ, *Úřední antisemitismus a pražské ghetto v době pobělohorské. Redukční a extirpační pokusy 1679–1729*, *Ročenka Společnosti pro dějiny židů v Československé republice* 1, 1929, s. 41–224
169. Alexandr PUTÍK, *Fight for a Conversion in Kolín nad Labem, Bohemia, in the Year 5426/1666. A Contribution on the Subject of Reverberations in Bohemia of Shabbatai Zevi's Messianic Appearance*, *Judaica Bohemiae* 33, 1997, s. 4–32
170. Alexandr PUTÍK, *The Tumult of Mladá Boleslav (Jungbunzlau, Bumsla) in the Messianic Year 5426/1666*, *Judaica Bohemiae* 34, 1996, s. 4–106

171. Lenka VESELÁ-PRUDKOVÁ, *Židé a česká společnost v zrcadle literatury. Od středověku k počátkům emancipace*, Praha 2003

Časopisy k dějinám Židů v českých zemích

172. *Judaica Bohemiae* (1965–doposud)
173. *Review of the Society for the History of Czechoslovak Jews* (1987–1993)
174. *Ročenka Společnosti pro dějiny židů v Československé republice / Jahrbuch der Gesellschaft für Geschichte der Juden in der Čechoslovakischen Republik* (1929–1938)
175. *Zeitschrift für die Geschichte der Juden in der Tschechoslowakei* (1930–1934/1938)

Vybrané knihy vydané po roce 2009

176. Rudolf FIŠER, *Třebíč. Příběhy židovských familiantů*, Třebíč 2012.
177. Pawel MACIEJKO, *The Mixed Multitude. Jacob Frank and the Frankist Movement, 1755–1816*, Philadelphia 2011
178. Michael L. MILLER, *Rabbis and Revolution. The Jews of Moravia in the Age of Emancipation*, Stanford 2011
179. Lucie B. PETRUSOVÁ – Alexandr PUTÍK, *Fase pražských židovských rodin z let 1748–1749 (1751). Edice pramene k návratu z tereziánského vypořádání*, Praha 2012
180. Olga SIXTOVÁ (ed.), *Hebrejský knihtisk v Čechách a na Moravě*, Praha 2012
181. Helmut TEUFEL – Pavel KOČMAN – Alexandr PUTÍK – Iveta CERMANOVÁ (edd.), *Individuum und Gemeinde. Juden in Böhmen, Mähren und Schlesien 1520 bis 1848 / Jedinec a obec. Židé v Čechách, na Moravě a ve Slezsku 1520–1848*, Praha – Brno 2011 (= Supplementum *Judaica Bohemiae* 46, 2011)
182. Magda VESELSKÁ, *Archa paměti. Cesta pražského židovského muzea po hnutím 20. stoletím*, Praha 2012